

UiO • **Det juridiske fakultet**

Etterforsking av organisert kriminalitet

Bruk av skjulte etterforskningsmetoder

Kandidatnummer: 655

Leveringsfrist: 25.11.13

Antall ord: 17 930

Innholdsfortegnelse

1	INNLEDNING	1
1.1	Presentasjon av tema og problemstilling	1
1.2	Avgrensning.....	1
1.3	Den videre fremstilling.....	2
2	ETTERFORSKING	2
3	POLITI OG PÅTALEMYNDIGHET	3
3.1	Politiet og dets kjerneoppgaver	3
3.1.1	Politiets organisering.....	3
3.2	Særorgan	4
3.3	Politiets sikkerhetstjeneste.....	5
3.4	Påtalemyndigheten.....	6
3.4.1	Påtalekjeden	7
4	KRIMINALITETSBILDET	7
4.1	Kripos	7
4.2	ØKOKRIM	8
5	RETTLIG REGULERING AV ORGANISERT KRIMINALITET	9
5.1	Straffeloven § 60 a.....	9
5.2	Straffeloven § 162 c.....	13
6	BEGRENSNINGER	15
6.1	Grunnloven som skranke	15
6.2	Internasjonale forpliktelser	18
6.2.1	EMK art. 8.....	18

7	SKJULTE ULOVREGULERTE ETTERFORSKINGSMETODER.....	21
7.1	Generelt	21
7.1.1	Forholdsmessighetsprinsippet	22
7.1.2	Krav til likebehandling.....	22
7.2	Spaning og infiltrasjon.....	22
7.3	Provokasjon	24
7.4	Informanter	26
7.5	Politiets agenter	28
8	LOVREGULERTE ETTERFORSKNINGSMETODER.....	29
8.1	Generelt	29
8.1.1	«Skjellig grunn til mistanke»	29
8.1.2	Forholdsmessighetsprinsippet	29
8.1.3	Beslutningsmyndighet.....	30
8.1.4	Påtalemyndighetens hastekompetanse	31
8.1.5	Underretning	32
8.1.6	Straffeprosessuell stilling.....	32
8.1.7	Strl. §§ 44 og 46	33
8.1.8	Konkurrens	33
8.2	Kommunikasjonskontroll	33
8.2.1	Kommunikasjonsavlytting	34
8.2.2	Annen kontroll med kommunikasjonsanlegg.....	36
8.3	Trafikkdata.....	38
8.4	Romavlytting	38
8.5	Teknisk sporing	41
8.5.1	Objekt.....	41
8.5.2	Person.....	42
8.6	Annen avlytting av samtaler med tekniske midler	43
8.7	Kameraovervåkning av offentlig sted.....	45
8.8	Hemmelig ransaking, beslag og utleveringspålegg	46

8.8.1	Ransaking	46
8.8.2	Beslag	48
8.8.3	Utleveringspålegg	49
8.8.4	Fremtidig utleveringspålegg.....	49
9	SKJULT METODEBRUK I AVVERGENDE ØYEMED	50
10	NØDRETT	51
11	BESKYTTELSE AV INFORMASJON.....	53
11.1	Oppbevaring og sletting.....	54
11.2	Innsyn i sakens dokumenter	55
11.3	Anonym vitneførsel	57
11.4	Overskuddsinformasjon	59
12	KONTROLLMEKANISMER.....	62
12.1	Offentlig forsvarer	62
12.2	Domstolskontroll	63
12.3	Kontrollutvalget for kommunikasjonskontroll (og EOS-utvalget).....	63
13	POLITIETS ORGANISERING SOM SKRANKE	64
	LITTERATURLISTE	67

1 Innledning

1.1 Presentasjon av tema og problemstilling

Organisert kriminalitet er et økende kriminalitetsfelt som representerer store utfordringer for vårt samfunn. Det er i utgangspunktet tale om grov og alvorlig kriminalitet preget av tilegnelse av vinning eller makt. De kriminelle anslagene er ofte målrettede, veloverveide og skjulte i form av lukkede grupper og nettverk. Forekomst av streng indrejustis med trusler og vold tilsier liten eller ingen informasjonsflyt utover det kriminelle samarbeidet. Aktørene har ofte god tilgang på ressurser og evner å tilpasse seg endrede samfunnsforhold, gjeldende rett og statens mottiltak, herunder politiets arbeidsmetodikk. Den organiserte kriminaliteten preges også i økende grad av mobilitet og samarbeid over landegrensene.¹

Etterforskning og bekjempelse av organisert kriminalitet hører primært under politi og påtalemyndighet.² Oppklaring av skjulte og lukkede kriminelle samarbeid avhenger antakelig av at gjerningspersonen/e ikke er klar over politiets søkelys, eller om så er tilfellet, hvor mye informasjon politi og påtalemyndighet sitter inne med. Dette har tilkjennegjort et behov for politi og påtalemyndighet til å operere i det «skjulte».³

Formålet med oppgaven er en gjennomgang av gjeldende rett for ulike skjulte metoder egnet for etterforskning av organisert kriminalitet.

1.2 Avgrensning

Rettskildebildet er stort og i stadig endring. Oppgavens redegjørelse tar utgangspunkt i åpent tilgjengelige kilder høsten 2013, og kan ikke forventes oppdatert etter 01.11.13.

¹ Meld. St. 7 (2010-2011) s. 7

² Politiloven kap. 1, særlig §§ 1 og 2

³ Skjulte etterforskningsmetoder omtales tidvis som «ekstraordinære», «ukonvensjonelle» eller «utradisjonelle» metoder. Metodekontrollutvalget påpekte imidlertid at fellesnevneren synes å være at metodene benyttes uten at mistenkte er klar over det, og at betegnelsen «skjulte etterforskningsmetoder» er mer treffende jfr. NOU 2009:15 s. 150.

Når oppgaven omtaler straffeloven (strl.) siktes det til någjeldende straffelov av 1902. Der ny straffelov av 2005 omtales, vil dette presiseres (strl. 2005).

Oppgaven rettes mot metodebruk i etterforskingssammenheng. Avvergende bruk og nødrett som hjemmelsgrunnlag omtales i egne avsnitt. Benyttelse av slike metoder i den forebyggende innsatsen utelates derimot av hensyn til begrensninger i omfang.

Kriminalitet som hører under Politiets sikkerhetstjeneste (PST) faller i hovedsak utenfor oppgavens siktemål. En kort redegjørelse følger av punkt 3.3, utover dette henvises til fotnoter.

1.3 Den videre fremstilling

For kontekstuelle formål er det innledningsvis gjort kort rede for etterforskningsbegrepet og det ordinære politi, samt et kort blikk på dagens kriminalitetsbilde. Deretter iakttas strl. §§ 60 a og 162 c for en redegjørelse av begrepet organisert kriminell gruppe.

Enkelte overordnede begrensninger er omtalt før fokus rettes mot ulike metoder. Beskyttelse av informasjon, kontrollmekanismer og noen organisatoriske skranker i politiet omtales avslutningsvis.

2 Etterforsking

Etterforsking er en formålsstyrt informasjonsinnsamling av rettsrelevante opplysninger for å avgjøre tiltale spørsmål, tjene som forberedelse for rettergang og avverge eller stanse straffbare handlinger.⁴ Grunnlaget er en objektiv mistanke om overtredelse av ett eller flere straffebud.⁵ Riksadvokaten har angitt det som «de undersøkelser politi og påtalemyndighet foretar for å avdekke om straffbart forhold er begått eller begås» og/eller «avklare de øvrige omstendigheter som en påtaleavgjørelse forutsetter klarlagt og eventuelt forberede sakens behandling i retten».⁶ Etterforsking skal med andre ord

⁴ Straffeprosessloven § 226 første ledd

⁵ Straffeprosessloven § 224 første ledd

⁶ Riksadvokaten 1999 s. 2

søke å avdekke hva det er som har skjedd, hvordan handlingen fant sted, handlingens straffbarhet, hvem gjerningsperson/ene er og om vedkommende kan straffes.

En etterforskningsmetode er valgt fremgangsmåte for å frembringe rettsrelevante fakta.

3 Politi og påtalemyndighet

3.1 Politiet og dets kjerneoppgaver

Politiets overordnede ansvar og mål fremgår av politiloven § 1. Andre ledd lyder: «politiet skal gjennom forebyggende, håndhevende og hjelpende virksomhet være et ledd i samfunnets samlede innsats for å fremme og befeste borgernes rettssikkerhet, trygghet og alminnelige velferd for øvrig».

Politoloven § 2 angir politiets oppgaver. Sentralt for etterforskning av organisert kriminalitet er første ledd punkt 3, «politiet skal (...) avdekke og stanse kriminell virksomhet og forfølge straffbare forhold i samsvar med regler gitt i eller i medhold av lov».

Utvalget bak Politianalysen pekte på at strafforfølgning er en av kjerneoppgavene for politiet, og inkluderer å «opprette sak på basis av innkomne anmeldelser eller politiets egen informasjon, etterforskning av lovbrudd gjennom avhør, åstedsgranskning, innsamling og analyse av bevismateriale, elektroniske spor mv».⁷

3.1.1 Politiets organisering

Grunnlinjene for politiets organisering fremgår av politiloven kap. 3. Justis- og beredskapsdepartementet utgjør den øverste ledelse. Departementet utarbeider politiske retningslinjer for politiets arbeid, avgir budsjettproposisjon og er etatsledelse for Politidirektoratet (og PST). Derunder følger Politidirektoratet som nasjonal koordinerings- og ledelsesmyndighet for politidistrikter og særorgan. Det ordinære politi består av 27 politidistrikter med egen politimester som øverste leder for sitt distrikt. Distriktene er delt

⁷ NOU 2013:9 s. 77

inn i politistasjonsdistrikter og lensmannsdistrikter, i alt 354 tjenestesteder.⁸ Staten har flere særorgan, de viktigste for oppgaven er antagelig Kripos og ØKOKRIM.⁹ Oslo politidistrikt er tillagt nasjonale bistandsoppgaver; undercoveroperasjoner (UC), gjennomføring av romavlytting, hemmelig ransaking og andre spaningstjenester, operativ antiterrorkompetanse (beredskapstroppen), bombegruppa og helikopterstøtte (Politiets Helikoptertjeneste).

Den norske, ordinære politistyrken er organisert som et «desentralisert enhetspoliti».¹⁰ I dette ligger at hvert enkelt politidistrikt i utgangspunktet har ansvaret for alle gjøremål som kan betegnes politioppgaver innenfor sine distriktsgrenser, det være seg om disse følger av lov eller forvaltningstradisjon.

3.2 Særorgan

3.2.1.1 Kripos

Kripos er en nasjonal enhet som skal forebygge og bekjempe organisert og annen alvorlig kriminalitet.¹¹ Kripos har egen påtalefunksjon.¹² Kripos er et ressurscenter for politiet med spisskompetanse innen bl.a. organisert kriminalitet. Kripos kan yte konkret saksbistand i form av taktisk og teknisk etterforskning. Kripos er nasjonalt kriminalteknisk laboratorium og er behandlingsansvarlig for sentrale IKT-baserte informasjonssystemer, blant annet politiets etterretningssystem «Indicia». Organet er også kontaktpunkt for internasjonalt politisamarbeid.¹³ Kripos har videre et nasjonalt ansvar for utarbeidelse av kriminalitetsanalyser. Kripos samler inn og systematiserer tilgjengelig kunnskap om nasjonale og internasjonale trender, typiske fremgangsmåter, mønstre i den organi-

⁸ NOU 2013:9 s. 20

⁹ Se avsnitt 3.2

¹⁰ Meld. St. 7 s. 77

¹¹ Kripos strategi 2011-2015 s. 9

¹² Se avsnitt 3.4

¹³ https://www.politi.no/kripos/om_kripos/Tema_71.xhtml

serte kriminalitet, formentlige gjerningspersoner og hvordan slik kriminalitet best kan bekjempes.¹⁴

3.2.1.2 ØKOKRIM

«Den sentrale enhet for etterforskning og påtale av økonomisk kriminalitet og miljøkriminalitet – ØKOKRIM – er riksdekkende etterforsknings- og påtaleorgan for brudd på straffebestemmelser om økonomisk kriminalitet og miljøkriminalitet».¹⁵ ØKOKRIMs oppgaver består i å avdekke og etterforske egne saker med dertil påtale og saksgang, bistå nasjonale og utenlandske politi- og påtalemyndigheter, motta og analysere rapporter om mistenkelige transaksjoner, utarbeide trusselvurderinger, være rådgivende organ for sentrale myndigheter og delta i internasjonale samarbeid.¹⁶

3.3 Politiets sikkerhetstjeneste

PST er direkte underlagt justis- og beredskapsdepartementet, ikke Politidirektoratet, og kommer noe på siden av det ordinære politi. PSTs oppgaver fremgår av politiloven kap. 3a;¹⁷ etterforskning og forebygging av organisert og alvorlig kriminalitet, i hovedsak slik som retter seg mot rikets sikkerhet (jfr. strl. kap. 8 og 9, lov om forsvarshemmeligheter og sikkerhetsloven), ulovlig etterretningsvirksomhet, spredning av masseødelegelsesvåpen, terrorkriminalitet, sabotasje og politisk motivert vold m.m. PST skal utferdige trusselvurderinger innenfor sine fokusfelt til bruk for politiske myndigheter, være kontaktorgan mot andre lands politimyndigheter og deres sikkerhets- og etterretnings-tjenester. I tillegg bistår PST de stedlige politidistrikter ved behov.

PST har utvidede metodejemler når det kommer til å forebygge eller avverge lovbrudd som nevnt. Metodene kan benyttes ved lavere grad av mistanke og utenfor etterforsk-

¹⁴ Meld. St. 7 s. 84

¹⁵ Påtaleinstruksen § 35-1.

¹⁶ <http://www.okokrim.no/hva-er-okokrim>

¹⁷ Særlig politiloven §§ 17b, c og d

ing. Hjemlene følger av strpl.¹⁸ § 222 d annet ledd og politiloven § 17 d. Sikkerhetstjenestens forebyggende virksomhet er videre regulert i egen instruks.¹⁹ Rettspraksis er for det meste unntatt offentlighet jfr. taushetspliktbestemmelsen i strpl. § 216 i, jfr. strpl. § 222 d siste ledd.

Plassbegrensningshensyn og taushetsbelagt rettspraksis gjør det formålstjenlig å definere Politiets sikkerhetstjeneste (PST) utenfor oppgaven. I det følgende benyttes «politiet» som det ordinære politi med unntak av PST.

3.4 Påtalemyndigheten

Påtalemyndigheten har ansvar for etterforskning av straffbare handlinger og avgjør om det skal reises påtale i straffesaker. Påtalemyndighetens organisering følger av strpl. kap. 6 med utfyllende bestemmelser i påtaleinstruksen.

Påtalemyndigheten er delt i tre nivå. Øverst finner man riksadvokaten som øverste leder for påtalemyndigheten.

Påtalemyndighetens neste nivå innbefatter ti regionale statsadvokatembeter, et eget statsadvokatembete ved ØKOKRIM samt Det nasjonale statsadvokatembete. ØKOKRIM er både statsadvokatembete og en sentral politienhet. Det nasjonale statsadvokatembete er et spesialistorgan innen organisert kriminalitet, datakriminalitet og særskilte internasjonale forbrytelser jfr. påtaleinstruksen kap. 38. Det nasjonale embetet har blant annet påtaleansvaret for de saker som Kripos selv behandler.

På politidistriktsnivå er påtalemyndigheten en integrert del av politietaten og består der av politimester, visepolitimester, politiinspektører, politiadvokater og politifullmektiger.

¹⁸ Straffeprosessloven

¹⁹ Instruks for politiets sikkerhetstjeneste

3.4.1 Påtalekjeden

Politimester kan reise tiltale i forseelsaker og for utvalgte forbrytelser, blant annet legemsfornærmelser, ordensforstyrrelser, mindre narkotikaforhold, tyveri, og underlag.²⁰ Politimester (eventuelt visepolitimester eller fast stedfortreder) treffer avgjørelsen når politiet ber om skjult tvangsmiddelbruk.²¹

Riksadvokaten avgjør tiltalespørsmålet i forbrytelsessaker som kan straffes med fengsel inntil 21 år, i saker vedrørende rikets sikkerhet, forbrytelse ved trykt skrift eller i kringkastingssending, unntatt forbrytelse mot strl. § 204 og § 204 a, og ellers i særlige saker som avhenger av den allmenne interesse, uavhengig om det da er en forbrytelse eller forseelse.²²

Kongen i statsråd kan treffe beslutning om tiltale i saker om straffbare handlinger i embetsmenns tjeneste og andre tjenestemenn tilsatt av Kongen jfr. strpl. § 64.

Statsadvokatene reiser tiltale i forbrytelsessaker som ikke faller inn under Kongen i statsråd, riksadvokaten eller politiet, jfr. strpl. § 66. Dette innebærer at spørsmålet om tiltale i saker om organisert kriminalitet faller på riksadvokaten eller statsadvokatembetene. Statsadvokaten beslutter bruk av provokasjon som etterforskningsmetode.²³

4 Kriminalitetsbildet

4.1 Kripos

Ifølge Kripos²⁴ preges kriminalitetsbildet av de generelle samfunnsendringene; økonomisk og kulturell globalisering samt økt mobilitet. Avskaffelse av permanent grense-

²⁰ Straffeprosessloven § 67

²¹ Straffeprosessloven § 216d annet ledd m.fl.

²² Straffeprosessloven § 65

²³ Se avsnitt 7.3

²⁴ Kripos (2013-2014) s. 4

kontroll i Schengen-området har forenklet muligheten for kriminelle å operere i Norge, og andelen av utenlandske organiserte kriminelle i Norge øker.

Den organiserte kriminaliteten består i økende grad av uformelle og fleksible nettverk som samarbeider på tvers av nasjonalitet, etnisitet og annen kulturell tilhørighet. «Større mobilitet og lettere tilgang til teknologi gjør det mindre viktig for kriminelle aktører å være tett organisert geografisk og hierarkisk».²⁵ Kriminelle bruker i økende grad informasjonsteknologi for å begå kriminalitet. Angrepene rettet mot IKT-systemer har økt meget, herunder datainnbrudd, digital spionasje, hacking og nettbankbedrageri. Norske vinningskriminelle har knyttet kontakter til organiserte svenske nettverk med stor kompetanse og gjennomføringsevne innen grove ran.²⁶

4.2 ØKOKRIM

ØKORIM ser tegn til at tradisjonelle kriminelle aktører i økende grad søker seg mot økonomisk kriminalitet og miljøkriminalitet, der oppdagelsesrisikoen er lav og fortjenestepotensialet høyt. I trusselvurderingen²⁷ vises det til erfaringer gjort av Ekobrottsmyndigheten (EBM) i Sverige. EBM peker på at den økonomiske kriminaliteten synes å bli grovere, og at kriminalitetsformen inngår som element i tradisjonell organisert kriminalitet i større grad enn tidligere. EBM påpeker at tradisjonelle yrkeskriminelle etablerer seg i næringsvirksomhet og benytter personer med erfaring fra økonomisk kriminalitet som konsulenter. I tillegg har de avdekket saker der ulike former for økonomisk kriminalitet er begått for å finansiere øvrig virksomhet innen kriminelle nettverk. EBM erfarer at kriminelle konstellasjoner synes å være mer fleksibelt sammensatt og ha høyere kapasitet enn tidligere.

²⁵ Kripos (2013-2014) s. 4

²⁶ Kripos (2013-2014) s. 4

²⁷ ØKOKRIM (2013-2014) s. 16

5 Rettslig regulering av organisert kriminalitet

5.1 Straffeloven § 60 a

Ved implementeringen av FNs konvensjon om grenseoverskridende kriminalitet²⁸, ble det i 2003 inntatt nye bestemmelser i straffeloven, blant annet strl. § 60 a. I forarbeidene pekes det på at «organisert kriminalitet er svært samfunnsskadelig og bør slås hardt ned på».²⁹ Organisert kriminalitet ble ansett som en større trussel mot samfunnet og den enkelte enn annen kriminalitet, og også vanskeligere å bekjempe.³⁰ Det ble antydnet at man ønsket en generell strengere straffepraksis for lovbrudd tilknyttet slik kriminalitet, samt en adgang til økte strafferammer for enkelte sakstyper.

Strl. § 60 a øker strafferammene for lovbrudd tilknyttet en organisert kriminell gruppe. Definisjonen av organisert kriminell gruppe fremgår av bestemmelsens andre ledd: «med organisert kriminell gruppe menes et samarbeid mellom tre eller flere personer som har som et hovedformål å begå en handling som kan straffes med fengsel i minst 3 år, eller som går ut på at en ikke ubetydelig del av aktivitetene består i å begå slike handlinger».³¹

Forarbeidene uttalte om gruppebetegnelsen:

«Mafialiknende organisasjoner og andre profesjonelle forbrytternettverk med forgreninger i flere land vil klart falle innenfor definisjonen. Utenfor faller grupper hvor det ikke er en så nær tilknytning mellom deltakerne at de naturlig utgjør en organisert gruppe. Bestemmelsen rammer dermed ikke alle tilfeller hvor flere opptrer i samvirke, eller hvor flere medvirker til en straffbar handling. Det gjelder selv om deltakerne kan sies å utgjøre en gruppe, så lenge gruppen ikke er organisert – f.eks. hvis en vennegjeng avtaler å rane en bank.

²⁸ De forente nasjoners konvensjon mot grenseoverskridende kriminalitet

²⁹ Ot. Prp. nr. 62 (2002-2003) s. 50

³⁰ Ot. Prp. nr. 62 (2002-2003) s. 7

³¹ Definisjonen har tydelige likhetstrekk med ordlyden i FN konvensjonens art. 2 litra a. Definisjonen må videre ses i sammenheng med Europols elleve kjennetegn på organisert kriminalitet, jfr. Meld St. 7 s. 9.

Ved vurderingen av om det foreligger en «organisert gruppe», vil det være av betydning om det er etablert en viss organisatorisk eller hierarkisk struktur, om gruppen har internasjonale forgreninger, om det er avtalt en bestemt arbeidsfordeling mellom medlemmene, om gruppen har tilknytning til bestemte lokaler, om deltakerne møtes jevnlig mv. Også tidsaspektet vil kunne være av betydning. Jo lengre en gruppe har eksistert, desto lettere vil det foreligge en organisert gruppe i lovens forstand. Motsatt vil tidsaspektet ha mindre å si desto mer gruppen er organisert.

Det kreves ikke at gruppen har utarbeidet vedtekter eller programmer for sin virksomhet, slik lovlige organisasjoner ofte vil ha. Det kreves heller ikke at gruppen er organisert på en bestemt måte. Det samfunnsskadelige ved organisert kriminalitet har ikke først og fremst sammenheng med måten gruppen er organisert på, men på at medlemmene i gruppen overhodet er organisert».³²

Strl. § 60 a ble endret ved lov 21. juni 2013 nr. 85. Bakgrunnen for endringen var mangel på forventet effekt grunnet den opprinnelige ordlyds krav til en hierarkisk oppbygd gruppestruktur.³³ De momenter som synliggjøres i forarbeidene nevnt over vil fortsatt ha relevans. Imidlertid vil någjeldende ordlyd medføre at grensen er senket for når et samarbeid kvalifiserer til organisert kriminell gruppe.

I lovforarbeidene til endringsbestemmelsen påpekes det om kravet til samarbeid:

«Organisert kriminalitet utøves ikke bare i grupper som har en viss struktur og varighet. Det kan synes å være en tendens til at personer fra kriminelle miljøer eller nettverk i økende grad organiserer seg i midlertidige grupper. Deltakerne i slike grupper synes å bindes sammen av en avtalt arbeidsfordeling og et felles mål om vinning. Hierarki eller andre faste eller varige strukturer fremstår som mindre viktig. Slike grupper blir stadig mer profesjonelle, både i form av planlegging, rekognosering, anskaffelse av utstyr og operativ samhandling. Dette

³² Ot. Prp. nr. 62 (2002-2003) s. 96

³³ Prop. 131 L s. 76

gjør kriminalitetsutøvelsen mer effektiv, vanskeligere å oppdage og gir gruppe-
ne kapasitet til å gjennomføre kriminalitet som i art og omfang fremstår som al-
vorlig og samfunnsskadelig.

Samtidig kan ikke terskelen settes så lavt at ethvert samarbeid mellom tre eller
flere personer rammes. Et minstekrav synes å måtte settes til at samarbeidet an-
tar et visst mønster som må kunne påvises. Mer tilfeldig, spontan kriminalitet av
tre eller flere personer faller da utenfor.

Etter departementets syn vil betegnelsen «samarbeid» på en mer dekkende måte
beskrive hvordan organisert kriminalitet arter seg i dag. «Samarbeid» er ment å
dekke både små og store grupperinger og nettverk, og ulike organisasjonsfor-
mer, fra det strengt hierarkiske med en klar leder til de løse strukturene uten en
klar, fast ledelse.

Samarbeidet bør fortsatt bestå av minst tre personer. Dette kravet må imidlertid
ikke forveksles med et krav om at minst tre personer skal begå den kriminelle
aktiviteten. Det er tilstrekkelig at den enkelte har kjennskap til at den aktuelle
kriminelle handlingen er utøvd som ledd i aktivitetene til en organisert kriminell
gruppe. Vedkommende må dermed være klar over hovedtrekkene i samarbeidet,
at det totalt består av minst tre personer og endelig samarbeidets kriminelle pro-
fil. For øvrig vil det ved utmålingen av straffen være rom for å ta høyde for den
enkeltes delaktighet i samarbeidet.

Videre er begrepet «aktivitet» foreslått å erstatte begrepet «virksomhet». Sikte-
målet er å hindre at bestemmelsen avgrenses til samarbeid hvor deltakerne er
profesjonelle kriminelle. Samarbeidet skal heller ikke lenger bestå utelukkende
eller i det vesentligste av å begå alvorlig kriminalitet. At samarbeidets profesjo-
nalitet er knyttet til lovlig virksomhet, skal ikke være til hinder for at bestem-
melsen kan komme til anvendelse. I motsatt fall vil regelen i kriminelle kretser
innby til en slik sammenblanding nettopp for å unngå at straffskjerpelsesregelen
kommer til anvendelse. Samtidig må kriminaliteten ikke bare være sporadisk fo-

rekommende. Det må kunne påvises et kriminelt mønster, men ikke at dette nødvendigvis er den dominerende aktiviteten».³⁴

Rettslig virkning av at det foreligger en organisert kriminell gruppe følger av § 60 a, første ledd; «dersom en straffbar handling er utøvet som ledd i aktivitetene til en organisert kriminell gruppe, forhøyes maksimumsstraffen i straffebudet til det dobbelte, likevel ikke med mer enn 5 års fengsel».

Ordlyden ble også her endret i 2013, uten at dette er ment å påvirke de følger for straffutmåling at en forbrytelse er begått som ledd i organisert kriminalitet.³⁵ Departementet understreker «at det normalt skal gis et påslag i slike tilfeller»³⁶, og viser til forarbeidene:

«Bestemmelsen åpner adgang til å skjerpe straffen ved organisert kriminalitet, men pålegger ingen plikt. Retten må i det enkelte tilfelle fastsette en straff som er rimelig og rettferdig. Hvorvidt straffen skal skjerpes, vil særlig bero på hvilken rolle den siktede har hatt i den organiserte kriminelle gruppen. Et hovedformål er å straffe bakmennene i organisert kriminalitet og andre sentrale aktører strengt».³⁷

Dette er fulgt opp i rettspraksis jfr. Høyesteretts uttalelser i Rt. 2007 s. 1056:

«Betydningen av at en forbrytelse er begått som ledd i virksomheten til en organisert kriminell gruppe, vil kunne variere etter forbrytelsens art, organisasjonens størrelse og styrke og de nærmere omstendigheter. Ved ran vil den organiserte kriminelle gruppe ofte gi en særlig slagkraft ved forberedelsene og gjennomføringen. Dette er godt synlig i den foreliggende sak, hvor det var mange oppgaver både før, under og etter ranet. Ved ran av denne typen – av lagmannsretten ka-

³⁴ Prop. 131 L s. 76-77

³⁵ Prop. 131 L s. 77

³⁶ Prop. 131 L s. 77

³⁷ Ot. Prp. nr. 62 (2002-2003) s. 93

rakterisert som noe lignende et militært kommandoraid – er det også særlig viktig med erfaring og kommandolinjer.

På denne bakgrunn må det for de elleve som §60 a kommer til anvendelse for, etter mitt syn tillegges vesentlig vekt i skjerpende retning at NOKAS-ranet er begått som ledd i virksomheten til en organisert kriminell gruppe».³⁸

Ifølge § 60 a tredje ledd, vil «forhøyelse av maksimumsstraffen etter bestemmelsen her få(r) anvendelse i forhold til lovbestemmelser som legger strafferammen rettslig virkning, hvis ikke annet er bestemt.»³⁹ De fleste etterforskningsmetoder har strafferamme som skranke for bruk. Som følge av dette vil en heving av strafferammen med inntil 5 år gi politiet mulighet til å benytte etterforskningsmetoder for flere straffbare forhold enn ellers der § 60 a gjør seg gjeldende. Se nærmere om dette under de enkelte metoder.

Anvendelse av § 60 a hører til skyldspørsmålet, jfr. bla. Rt. 2006 s. 111; «bestemmelsen skjerper straffen når bestemte angitte omstendigheter foreligger, og anvendelsen av slike bestemmelser anses tradisjonelt å høre til skyldspørsmålet».⁴⁰ Bestemmelsen videreføres i strl. 2005 som § 79 første ledd litra c. Straffen økes fra 5 til 6 år.

5.2 Straffeloven § 162 c

Strl. § 162 c rammer ifølge første ledd «den som inngår forbund med noen om å begå en handling som kan straffes med fengsel i minst 3 år, og som begås som ledd i aktivitetene til en organisert kriminell gruppe».⁴¹ Bestemmelsen ble inntatt samtidig med § 60 a, og ble endret på lik linje vedrørende ordlyd for organisert kriminell gruppe.

Forbund forstås på samme måte som ellers i straffeloven. Tre eller flere personer avtaler å utøve eller medvirke til at andre utøver kriminalitet. Avtalen kan være uttrykkelig

³⁸ Rt. 2007 s. 1056, avsnitt 78-79

³⁹ Straffeloven § 60a tredje ledd

⁴⁰ Rt. 2006 s. 111, avsnitt 35

⁴¹ Bestemmelsen gjennomfører FNs konvensjon om grenseoverskridende kriminalitet art. 5

eller underforstått, og det stilles ikke sterke krav til skriftlighet eller detaljnivå. Det er selve avtaleinngåelsen som er kriminalisert, og lovbruddet er begått idet avtalen inngås. Det er uten betydning om avtalen noen gang fullbyrdes.⁴²

Bestemmelsen tar sikte på forberedelser til å begå organisert kriminalitet. Den er således et unntak fra hovedregelen om at forberedelseshandlinger er straffrie. Forsøk på forbrytelse er straffbart, dog straffes det mildere enn den fullendte forbrytelse.⁴³ Grensen for det straffbare har således gått ved overtredelse av forsøkets nedre grense.⁴⁴ Forberedelseshandlinger vil ligge forut for dette i tid, med dertil større avstand til den fullbyrdede handling enn ved forsøk, og anses mindre straffverdig. Sjansen er større for at gjerningspersonen ombestemmer seg. Forberedelseshandlinger kan videre bestå av dagligdagse gjøremål, «et innkjøp i en jernvarehandel kan være en del av forberedelsene til en terrorhandling, men mest sannsynlig forberedelse til lovlige aktiviteter».⁴⁵

Justisdepartementet påpekte likevel et behov for enkeltbestemmelser som rammer forberedelseshandlinger innenfor særskilte former for kriminalitet. «For å avverge alvorlig kriminalitet, ikke minst den som skjer i organiserte former, kan det være helt avgjørende å kunne gripe inn tidlig. Er forberedelseshandlingen lovlig, vil det ofte være svært vanskelig å avverge den».⁴⁶

En viktig virkning av å kriminalisere forbundsinnngåelse er at politiet gis adgang til å benytte skjulte etterforskningsmetoder forut for den planlagte handlings påbegynnelse. En slik utvidelse fremstår som formålstjenlig for å kunne kartlegge, overvåke og aksjonere i tide for å avverge alvorlig kriminalitet. Utvidelsen gjelder for trafikkdata, se punkt 8.3, teknisk sporing, punkt 8.5, utsatt underretning om beslag og utferdiggede utleveringspålegg, punkt 8.8.

⁴² Ot. Prp. nr. 62 (2002-2003) s. 95

⁴³ Straffeloven §§ 49 og 51

⁴⁴ Som formulert av Andenæs (2000) s. 347: «gjerningsmannens opptreden må vise at nå er forberedelses- og overveielsernes tid forbi, nå skrider han til verket».

⁴⁵ Ot. Prp. nr. 90 (2003-2004) s. 104

⁴⁶ Ot. Prp. nr. 90 (2003-2004) s. 104

6 Begrensninger

6.1 Grunnloven som skranke

Grunnloven § 102 har følgende ordlyd: «Hus-Inkvisitioner må ikke finde Sted, uden i kriminelle Tilfælde».

Denne bestemmelse verner om individets menneskerettigheter, særskilt «hjemmets fred og ukrenkelighet» slik Høyesterett tidligere har formulert det.⁴⁷ Ifølge metodekontrollutvalget har «juridisk teori utvetydig lagt til grunn at kjernen i § 102 er å forby ransaking i private hjem for småsaker og saker med lav mistankegrad».⁴⁸

Ifølge Metodekontrollutvalget skal begrepet «hus» forstås som privat bolig. «Inkvisisjon» var opprinnelig forbeholdt fysisk ransaking. Metodekontrollutvalgets flertall mener dog at tvangsmidler som utgjør lignende inngrep i den private sfære også må betegnes inkvisisjon.⁴⁹ Det avgjørende er om statsmakten tvangsmessig tilegner seg utstrakt kunnskap om hva som foregår innenfor hjemmets fire vegger, enten dette skjer skjult eller åpent.

Det som klart faller innenfor begrepet inkvisisjon er hemmelig ransaking, romavlytting og enkelte former for dataavlesning, det være seg om dette skjer ved fysisk innbrudd eller tilkobling til eksisterende datautstyr for slik å skaffe seg overvåkningstilgang.⁵⁰ Teknisk sporing faller utenfor da utbyttet av slik like gjerne kunne vært anskaffet ved ordinær spaning. Kommunikasjonskontroll er heller ikke å anse som inkvisisjon, aktuell informasjonen overføres via nett utenfor hjemmet.

Flertallet i metodekontrollutvalget legger til grunn at begrepet inkvisisjon krever en krenkende mistanke mot enkeltpersoner.⁵¹ Forvaltningsmessige undersøkelser, så som

⁴⁷ Rt. 2004 s. 1723

⁴⁸ NOU 2009:15 s. 155

⁴⁹ NOU 2009:15 s. 153

⁵⁰ NOU 2009:15 s. 153

⁵¹ NOU 2009:15 s. 153

kontroll av våpenoppbevaring, vil falle utenfor. Mistanken må dreie seg om begåtte eller pågående straffbare handlinger. Det påpekes at kravet til mistanke må innebære mer enn en «magefølelse», men trenger ikke være så sterk som «skjellig grunn».⁵²

Unntaket for «kriminelle Tilfælde» forstås ifølge metodekontrollutvalgets flertall slik at etterforskningsmetoder som kvalifiserer som hus-inkvisisjon kan tillates der det foreligger en mistanke om brudd på en straffsanksjonert lovbestemmelse av en ikke bagatellmessig karakter.⁵³

Kravene til skjellig grunn til mistanke og overtredelse eller forsøk på overtredelse av handling med en viss strafferamme, gjør at de straffeprosessuelle tvangsmidlene som faller innenfor begrepet hus-inkvisisjon tilfredsstiller unntakskravet for de kriminelle tilfelle. Lovhjemlene for skjult metodebruk i ordinær etterforskning er således i harmoni med lovkravet i GrL. § 102.

Utfordringer oppstår idet man går over til skjult etterforskning i avvergende eller forebyggende hensikt, jfr, strpl. § 222 d⁵⁴ og politiloven § 17 d.⁵⁵

Flertallet i Metodekontrollutvalget er av den oppfatning at hjemmelen for hemmelig ransaking og/eller romavlytting i avvergende øyemed etter strpl. § 222 d står i et «tvilsomt forhold til Grunnloven § 102».⁵⁶ Strpl. § 222 d innehar ingen begrensning for private hjem. Metodene er å anse som inkvisisjon slik begrepet forstås i Grunnloven. Slik Metodekontrollutvalgets flertall ser det ligger problemet i bestemmelsens utforming. Vilkåret «som ledd i etterforskning» tilgodeser ikke kravet til en konkret mistanke om

⁵² NOU 2009:15 s. 446, se ytterligere om skjellig grunn under punkt 8.1.1

⁵³ NOU 2009:15 s. 154

⁵⁴ Se ytterligere om § 222 d i punkt 9

⁵⁵ Om romavlytting i forebyggende øyemed jfr. politiloven § 17 d, uttaler metodekontrollutvalgets flertall at metoden kan være grunnlovsstridig.⁵⁵ Bestemmelsen hjemler en adgang for PST til å benytte skjulte metoder i sin forebyggende virksomhet, og utdypes ikke i det videre. Det er tilstrekkelig å peke på at hjemmelens utforming kan tenkes å konstatere grunnlovsbrudd.

⁵⁶ NOU 2009:15 s. 154

at en straffbar handling er begått, ei heller kravet til sammenheng mellom mistanken og den forbrytelse man søker å avverge.

Metodekontrollutvalgets mindretall er imidlertid av den oppfattelse at hverken romavlytting i forebyggende øyemed eller hemmelig ransaking og romavlytting i avvergende øyemed representerer grunnlovsstrid.⁵⁷

Mindretallet er enige i at Grl. § 102 gjelder beskyttelse av en grunnleggende menneskerettighet, særlig et vern mot vilkårlig maktbruk fra statlige representanter. Mindretallet mener Grl. § 102 må ses i lys av dagens syn på forholdet mellom enkeltmenneskets behov for vern og fellesskapets behov for beskyttelse.

Metodekontrollutvalgets mindretall «kan ikke se det annerledes enn at grunnlovsfedrene ved § 102 mente å hindre vilkårlige krenkelser som kunne føre til krenkende mistanke og strafforfølging for mindre alvorlige forhold, ikke å hindre at fellesskapet beskytter det demokrati Grunnloven var ment å bygge opp under».⁵⁸ Mindretallet konkluderer dermed med at det ikke foreligger grunnlovsstrid.

Slik det fremstår er Metodekontrollutvalgets fraksjoner ikke enige om grunnlovstolkningen eller hvor grensen for politiets adgang til bruk av enkelte tvangsmidler i avvergende eller forebyggende øyemed bør gå. Begge syn har meget for seg. De aktuelle lovhjemler, strpl. § 222 d og politiloven § 17 d, er restriktive hva gjelder bruksområder. Man søker å avverge eller forebygge meget alvorlig kriminalitet, noe flertallet vil være tjent med dersom dette virker etter sin hensikt. Samtidig går det en grense for hvilke rettigheter den enkelte borger skal måtte ofre for fellesskapets trygghet.

⁵⁷ NOU 2009:15 s. 152

⁵⁸ NOU 2009:15 s. 156

6.2 Internasjonale forpliktelser

6.2.1 EMK art. 8

Menneskerettigheter defineres forsiktig av Høstmælingen som «grunnleggende rettigheter og friheter som individene har overfor statens myndigheter, og som følger av internasjonale overenskomster og praksis».⁵⁹

Ifølge Grunnloven § 110 c påligger det statens myndigheter å respektere og sikre menneskerettighetene. De mest aktuelle «internasjonale overenskomstene» hva gjelder skjulte politimetoder er FNs internasjonale konvensjon om sivile og politiske rettigheter (SP) og Europarådets konvensjon om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter (EMK). Både EMK og SP gjelder som norsk lov etter inkorporasjonen ved menneskerettsloven, og skal ved motstrid ha forrang jfr. menneskerettsloven § 3. Det følger av strpl. § 4 og politiloven § 3 at disse gjelder med de begrensninger som følger av folkeretten.

Særs interessant er EMK grunnet EMD (Den europeiske menneskerettsdomstolen) og dennes klargjøring og videreutvikling av konvensjonens innhold gjennom rettspraksis. EMDs avgjørelser er bindende for medlemslandene. EMK er også den konvensjon som synes å rekke lengst hva angår vern om de aktuelle rettigheter/friheter.

En meget aktuell bestemmelse er EMK art. 8, som regulerer ens rett til respekt for sitt privatliv og familieliv, sitt hjem og sin korrespondanse.⁶⁰ Samtlige politimetoder kan tenkes å berøre disse aspektene på et eller annet vis. De fire aspektene kan ofte gå i hverandre, og det kan være formålstjenlig og se disse under ett. Man kan med fordel se det slik at de utgjør en «privat sfære»⁶¹ som har krav på respekt. Den private sfære er ikke avgrenset til det private hjem. Etter art. 8 kan også hotellrom og kontorlokaler være vernet. Retten innebærer beskyttelse mot direkte inntrengning, innsamling av in-

⁵⁹ Høstmælingen (2004) s. 27

⁶⁰ EMK art. 8 nr. 1

⁶¹ NOU 2004:6 s. 36

formasjon, fotografering og hemmelig overvåkning. Retten til korrespondanse gjelder både skriftlige og muntlige meddelelser.

De omtalte rettighetene er ikke absolutte. Inngrep kan foretas «når dette er i samsvar med loven og er nødvendig i et demokratisk samfunn av hensyn til den nasjonale sikkerhet, offentlige trygghet eller landets økonomiske velferd, for å forebygge uorden eller kriminalitet, for å beskytte helse eller moral, eller for å beskytte andres rettigheter og friheter».⁶² Av dette følger et lovkrav, et formålsskrav og et krav om at inngrepet er nødvendig i et demokratisk samfunn.

6.2.1.1 Lovkravet

Ifølge EMD er det ikke et uttalt krav at inngrepet er forankret i formell lovs form. Norsk rett bygger på et formelt legalitetsprinsipp⁶³, slik at lovkravet nok vil bli tolket strengt.⁶⁴ Politimetodeutvalget påpekte gjennom sin tolkning av konvensjonspraksis omkring engelske rettsregler at EMD vanskelig har godtatt andre hjemler enn formell lovforankring.⁶⁵ Politimetodevalget antar likevel at offentlig instruksverk kan tenkes å utgjøre lov i konvensjonens forstand. Hemmelige instruksjoner og den alminnelige handlefrihet som eneste grunnlag for tvangsmiddelbruk vil antagelig falle utenfor.⁶⁶ Instruksjoner unntatt offentlighet som kun innskrenker bruksområde kan dog tenkes godtatt. Det sentrale er om lovgivningen er tilstrekkelig klart formulert «slik

⁶² EMK art. 8 nr. 2

⁶³ Legalitetsprinsippet skal verne mot overgrep, vilkårlighet og gjøre borgerne i stand til å forutberegne sin egen rettsstilling. For strafferettens del følger prinsippet av GrL. § 96; «ingen skal dømmes uten efter Lov, eller straffes uden efter Dom». Metodekontrollutvalget ser det slik at kravet til hjemler for tvangsmidler ikke bør være mindre jfr. NOU 2009:15 s. 64

⁶⁴ NOU 2004:6 s. 38

⁶⁵ NOU 2006:6 s. 38

⁶⁶ Den alminnelige handlefrihet er nærmere omtalt under 7.1. Instruksjoner unntatt offentlighet forekommer innen norsk rett, se for eksempel 7.2. Dersom disse er eneste rettsgrunnlag for metodebruk kan det tenkes å foreligge brudd på EMK art. 8.

at borgeren kan finne ut om han er i en posisjon som kan gi grunnlag for inngrep i privatlivet».⁶⁷

6.2.1.2 Formålet

At bekjempelse av organisert og alvorlig kriminalitet faller inn under formålskravet i EMK art. 8 synes utvilsomt. Forebygging av kriminalitet er spesifikt nevnt, i tillegg er det en reell fare for at organisert og annen alvorlig kriminalitet i verste fall kan true de nevnte verdier i art. 8 (2), eksempelvis den nasjonale sikkerhet (spionasje, terror, korrupsjon etc.).

6.2.1.3 Nødvendig i et demokratisk samfunn

Dette vilkåret legger opp til en forholdsmessighetsvurdering; for ivaretagelse av enkelte formål til fordel for fellesskapet må nødvendigvis enkelte individuelle rettigheter tidvis vike. På hvilken måte og med hvilke midler dette skal kunne tillates, må vurderes av lovgiver. Det må foreligge en «forholdsmessighet mellom mål og midler».⁶⁸ Statene er her gitt en viss adgang til skjønnsutøvelse sett henimot nasjonale anliggender og utfordringer. Balansepunktet må finnes et sted mellom det at metoden er uunnværlig og det at en metode er «ønskelig/nyttig å ha».

Den konkrete grensegang vil måtte bero på en konkret vurdering fra sak til sak. EMD vurderer både om de aktuelle metodehjemler er compatible med konvensjonen, herunder om bestemmelsen er for vidt utformet, og om det i forbindelse med konkret bruk er gått utenfor det som er nødvendig i et demokratisk samfunn.

Politimetodeutvalget pekte på at skjønnsmarginen for politimetoder avgrenset til beskyttelse av rikets sikkerhet eller beskyttelse mot ytre farer, vil være vid. Men også generelt for metodebruk innenfor kriminalitetsbekjempelse har EMD vist stor tilbakeholdenhet med å overprøve den enkelte stats vurdering av hva som er nødvendig i et demo-

⁶⁷ NOU 2004:6 s. 38

⁶⁸ NOU 2004:6 s. 39

kratisk samfunn. For selv de mest inngripende metodene, som romavlytting og telefonavlytting, har EMD for det meste bare overprøvd om hjemmelen oppstiller tilstrekkelige rettssikkerhetsgarantier.⁶⁹

Et annet moment som trekkes frem av Politimetodeutvalget er om inngrepet utelukkende rammer personer som med god grunn kan mistenkes for forberedelse av eller gjennomført kriminalitet.⁷⁰ Her kommer hensynet til utenforstående tredjepart inn. Det vil også ha betydning hvilket kriminalitetskrav metodebruken reserves for, samt hvor alvorlig den aktuelle planlagte eller begåtte kriminelle handling er.

7 Skjulte ulovregulerte etterforskningsmetoder

7.1 Generelt

De ulovregulerte metodene har sitt rettsgrunnlag i den alminnelige handlingsfrihet. Politimetodeutvalget påpekte at

«alle har i utgangspunktet rett til å oppholde seg i det offentlige rom. De har også rett til å lese aviser og eventuelt klippe ut og lagre den informasjon som står der. I utgangspunktet vil også enhver i medhold av den alminnelige handlingsfrihet kunne observere andre personer ved å spane på dem, og også infiltrere et miljø. Det tradisjonelle syn har vært at politiet uten lovhjemmel kan gjøre det samme».⁷¹

Politimetodeutvalget antar imidlertid at det kan tenkes en grense for når metodene i inneværende kapittel blir så inngripende at lovhjemmel anses nødvendig.⁷² Etter legalitetsprinsippet og av det skrevne om lovkravet etter EMK art. 8,⁷³ kan det tenkes at den alminnelige handlefrihet i seg selv ikke godtas som metodegrunnlag. I norsk rett er

⁶⁹ NOU 2004:6 s. 40

⁷⁰ NOU 2004:6 s. 40

⁷¹ NOU 2004:6 s. 45

⁷² NOU 2004:6 s. 48

⁷³ Se punkt 6.2.1

imidlertid den alminnelige handlefrihet supplert med offentlig tilgjengelige instruksjoner fra Riksadvokaten. Om dette er tilstrekkelig, eller om tiden er kommet for lovregulering, fremstår som uklart.

7.1.1 Forholdsmessighetsprinsippet

Politiets inngrep overfor borgerne er underlagt et prinsipp om forholdsmessighet, gjerne kalt proporsjonalitetsprinsippet.⁷⁴ Prinsippet er generelt nedfelt i politiloven § 6, andre ledd; «politiet skal ikke ta i bruk sterkere midler uten at svakere midler må antas utilstrekkelige eller uhensiktsmessige, eller uten at slike forgjeves har vært forsøkt. De midler som anvendes, må være nødvendige og stå i forhold til situasjonens alvor, tjenestetehandlingens formål og omstendighetene for øvrig». Kravet til proporsjonalitet gjelder også de ulovfestede etterforskningsmetoder.

7.1.2 Krav til likebehandling

Politiloven § 6 tredje ledd stiller krav til saklighet og upartiskhet, og er uttrykk for et likebehandlingsprinsipp som gjelder all offentlig myndighetsutøvelse, også ved bruk av ulovfestede etterforskningsmetoder.⁷⁵

7.2 Spaning og infiltrasjon

Med spaning forstås innsamling av observasjoner ved hjelp av syns- eller hørselssansen om en bestemt person, en gruppe personer eller et bestemt sted dersom interessen skyldes mistanke om eller forbindelse til et straffbart forhold.⁷⁶ Ifølge politimetodeutvalget reserves uttrykket spaning vanligvis for «den mer målrettede visuelle observasjon» for eksempel av mistenkte personer eller av et bestemt sted som det knytter seg interesse til.

⁷⁴ NOU 1997:15 s. 75

⁷⁵ NOU 1997:15 s. 75

⁷⁶ NOU 2004:6 s. 21-22

Spaning avhenger ikke av at det finnes en bestemt mistenkt, heller ikke at det er iverksatt formell etterforskning. Politiet kan for eksempel spane på bestemte steder for å klarlegge om det er grunnlag for å sette i verk ordens- eller forvaltningsmessige tiltak.⁷⁷

Spaning forutsetter en viss grad av passivitet. Der det utvises en form for tilnærming eller aktivitet i forhold til det objekt eller miljø det spanes på, vil man raskt trå over grensen til infiltrasjon. Grensegangen er noe uklar. I henhold til Riksadvokaten foreligger infiltrasjon der «hendelsesforløpet ikke påvirkes, men politiet samler informasjon ved å være til stede uten å gi seg til kjenne».⁷⁸ Ifølge Politimetodeutvalget er det «sentrale ved infiltrasjon (...) at politiet får opplysninger ved å holde sin identitet skjult. Personen tror han samhandler med en for ham fortrolig».⁷⁹ Det kreves ikke særskilt innsats før man er over i infiltrasjon, det er tilstrekkelig at infiltratøren opptrer sivilt eller ikler seg klær som viser en tilhørighet til det aktuelle miljø man ferdes i, og det vil kunne være infiltrasjon selv om vedkommende opptrer passivt og ikke aktivt benytter villende opplysninger eller falsk legitimasjon.

Falsk legitimasjon kan benyttes, anvendelsesområdet er dog restriktivt angitt.⁸⁰ Bruk må fremstå som absolutt nødvendig i en konkret sak av alvorlig karakter, avgjørelsen bør treffes på politimesternivå, til andre enn polititjenestemenn må man være meget tilbakeholden med å utstede slikt, det kreves god notoritet og kontroll med bruken. Politimetodeutvalget viste også til den ulovfestede rettstridsreservasjon som grunnlag for bruk av slikt. Bestemmelsen om dokumentfalsk inneholder en uttrykkelig rettstridsreservasjon; «den, der i rettstridig hensikt ...» jfr. strl. § 182. Bruk av uriktig legitimasjon som ledd i etterforskning er ikke rettsstridig og kan dermed tillates.⁸¹

⁷⁷ NOU 1997:15 s. 116

⁷⁸ Riksadvokaten 2000 s. 3

⁷⁹ NOU 2004:6 s. 80-81

⁸⁰ Jfr. henvisning til Riksadvokatens brev til statsadvokatene i Eidsivating, se NOU 2004:6 s. 83

⁸¹ NOU 1997:15 s. 119

Politiet kan begå mindre lovbrudd som kamuflering under infiltrasjon. Noen lovregulering av dette finnes ikke foruten en gradert instruks fra Riksadvokaten.⁸² Denne tar i følge metodeutvalget utgangspunkt i rettstridsreservasjonen. Detaljer om hva som kan tillates og ikke, er unntatt offentlighet for å unngå at det utarbeides kontrollrutiner i kriminelle miljøer egnet til å avsløre infiltrasjon. Adgangene er formentlig restriktive.

I etterforskningen av organisert kriminalitet fremstår adgangen for polititjenestepersoner til å opptre sivilt eller forkledd som helt nødvendig for å komme nær nok til å kunne innhente informasjon uten mistenktes kjennskap. Spaning er også ofte en nødvendighet for å komplementere annen metodebruk. Politiet er avhengig av «egne øyne» på det som skjer for å skaffe overblikk, vurdere ytterligere etterforskingsskritt eller anpasse aksjonstidspunkt. På samme måte er vellykket spaning avhengig av annen metodebruk, dersom den mistenkte rister av seg politiet, kan teknisk sporing og/eller kommunikasjonskontroll sørge for at operasjonen likevel ender godt.

7.3 Provokasjon

Provokasjon kan ifølge Riksadvokaten tenkes å foreligge der «politiet ved infiltrasjon eller ved bruk av personer påvirker straffbare handlinger som andre foretar, for å bedre sin kunnskap om eller kontroll med et hendelsesforløp».⁸³ Rettspraksis har slått fast at provokasjon fra politiets side ikke er juridisk holdbart i de tilfeller det på bakgrunn av politiets handlemåte blir begått nye kriminelle handlinger som ellers ikke ville bli begått.⁸⁴

Riksadvokaten har satt opp ytterligere vilkår for benyttelse av provokasjon der målet er å avklare straffeskyld. Politiet kan kun forårsake visse endringer i tid, sted og utførelse. Det er av betydning om det er politiet eller den mistenkte som tar initiativet til handlingen, og dernest om det på forhånd eksisterer «et marked for den straffbare hand-

⁸² NOU 1997:15 s. 121

⁸³ Riksadvokaten 2000 s. 3

⁸⁴ Se blant annet Rt. 2000-1345 s. 1348-1349

ling».⁸⁵ Med marked menes eksempelvis omsettings- eller distribusjonsledd for ulovlig gods eller narkotika. Der disse vilkår ikke møtes, skal det ikke reises tiltale, og om så skjer, må tiltalte frifinnes. «En ser det da slik at påtalemyndighetens provokasjon fratar handlingen dens rettsstridige karakter slik at straff ikke kan anvendes».⁸⁶

Metoden klassifiseres som «ekstraordinær» da politi- og påtalemyndighet i strid med de vanlige arbeidsmetoder avventer å slå ned på straffbare handlinger de vet om i påvente av ytterligere informasjon om omfang, bakmenn etc. Metoden tillates «bare benyttet hvor det fremstår som forholdsmessig, vurdert mot det samfunnsønske den aktuelle kriminalitet representerer».⁸⁷ Riksadvokaten angir enkelte typer forhold der metoden ikke har møtt motstand i Høyesterett, og påpeker at metoden anerkjennes i kampen mot alvorlig narkotikakriminalitet⁸⁸ og enkelte saker omkring alvorlig vinningskriminalitet.⁸⁹ Riksadvokaten påpeker videre at metoden må kunne nyttes i etterforskningen av seksuelle overgrep mot barn, herunder gjennom bruk av internett og spredning av barnepornografi.

Riksadvokaten har anført at provokasjon skal være et sekundært etterforskningsmiddel. I dette ligger at metodebruk avventes inntil, eller der det er klart at, de regulære etterforskningsmetodene ikke fører frem. Bruken må videre ikke være i strid med prosessuelle grunnprinsipper eller regler, eksempelvis mistenktes rett til å forholde seg taus, jfr. strpl. § 232. Beslutning om å benytte provokasjon formidles via politimester til distriktets statsadvokat som beslutter bruk eller ei.

Før statsadvokaten beslutter bruk av provokasjon, kreves det at det er utarbeidet en plan for gjennomføringen.⁹⁰ Planen skal ivareta en ønsket grad av kontroll over hendelsene

⁸⁵ Riksadvokaten 2000 s. 3

⁸⁶ Riksadvokaten 2000 s. 4

⁸⁷ Riksadvokaten 2000 s. 4

⁸⁸ Rt. 1984 s. 1076 (s. 1081)

⁸⁹ Rt. 1998 s. 407 (s. 410)

⁹⁰ Riksadvokaten 2000 s. 6

som kan utspille seg, dette for å ivareta involverte personers sikkerhet og dokumentasjonshensyn.

For bruk i spesifikke tilfeller har Riksadvokaten instruksfestet retningslinjer for politi- og påtalemyndighet, eksempelvis skjult etterforskning på internett. Disse er unntatt offentlighet for at ikke aktuelle mistenkte eller kriminelle miljøer skal kunne innrette seg etter politiets arbeidsmetodikk. Utover dette er det ikke forhåndsbestemt for hvilke forhold metoden reserveres. Dette må bero på en vurdering av sakens potensiale som «samfunnssonde».⁹¹

Organisert kriminalitet må på bakgrunn av dens særegenheter og skadelige potensiale generelt kunne sies å utgjøre et særlig «samfunnssonde». Metoden kan tenkes anvendt i en rekke sammenhenger, men fremstår som særskilt egnet for å oppnå kontakt med omsetningsledd for narkotika, heleri, hvitvasking o.l. Etterforskning av organiserte distribusjonsledd for barnepornografi på internett kan vanskelig tenkes gjennomført uten adgang til provokasjon.

7.4 Informanter

Med informanter menes benyttelse av personer som selv tilhører det kriminelle miljø, tradisjonelt omtalt som «tystere».⁹² En informant forsyner politiet med opplysninger. Informantbruk og vederlag til slike er regulert i rundskriv fra Riksadvokaten.⁹³

Et sentralt problem omkring informanter er deres troverdighet og agenda.⁹⁴ En motivator for å informere politiet kan for eksempel være å rydde uønsket konkurranse av bannen. Vurdering av troverdighet blir dermed en sentral oppgave, især dersom opplysningene skal benyttes i rettslig sammenheng, for eksempel som grunnlag for tvangsmiddelbruk etter straffeprosessloven. Riksadvokaten påpeker at det også er «maktpålig-

⁹¹ Riksadvokaten 2000 s. 4

⁹² NOU 2004:6 s. 91

⁹³ Riksadvokaten 2000 s. 1-2

⁹⁴ NOU 2004:6 s. 91

gende at de tjenestemenn som har kontakt med kilder, opptrer slik at det ikke kan stilles spørsmål ved deres integritet».⁹⁵ For nær kontakt mellom politiet og informanter kan medføre nedsatt tillit til politiet og den objektivitet som skal utvises.

Å benytte informantinformasjon åpent i retten kan også være problematisk. Den organiserte kriminalitetens lukkede form med streng indre justis kan medføre reell sikkerhetsrisiko for informanten. En informant som åpent har stått frem har heller ingen gjenbruksverdi. Bruk av informantinformasjon må ses i sammenheng med bestemmelsene om dokumentinnsyn, punkt 11.2, og anonym vitneførsel, punkt 11.3.

Vederlag til kilder kan benyttes, dog underlagt strenge begrensninger. Dette ble vurdert av metodeutvalget⁹⁶ og fulgt opp av riksadvokaten. Det må fremstå som «åpenbart at nødvendige opplysninger ikke kan fremskaffes på ordinær måte, og hvor bruk av metoden fremstår som forholdsmessig vurdert mot det samfunnsøkonomiske behovet for å bekjempe kriminalitet representert».⁹⁷ Som vederlag kan det ikke gis henleggelse eller nedsubsumering av informantens straffbare forhold, løslatelse fra varetekt eller opphevelse av restriksjoner, ei heller unnlatt iverksettelse av førerkortbeslag.⁹⁸ Redusert straff, eller bøteleggelse fremfor tiltale i mindre saker, kan dog benyttes. Det samme gjelder påtaleunnlattelse for bagatellmessige forhold. Det kan foretas utbetalinger for å dekke informantens tap eller utgifter sett i sammenheng med dennes samarbeid med politiet. I «ekstraordinære tilfeller» kan informasjon belønnes med inntil 15 000 kroner.⁹⁹

⁹⁵ Riksadvokaten 2000 s. 1

⁹⁶ NOU 1997:15 s. 126-129

⁹⁷ Riksadvokaten 2000 s. 1

⁹⁸ Riksadvokaten 2000 s. 2

⁹⁹ Riksadvokaten 2000 s. 2

7.5 Politiets agenter

Agenter er personer som infiltrerer kriminelle miljø eller gjennomfører provokasjon på politiets oppdrag/vegne.¹⁰⁰

De betenkeligheter som gjelder informanternes troverdighet m.m. vil også gjelde for agenter. Det er en videre en risiko for overskridelse av de grenser som gjelder politiets metodebruk da agenter må identifiseres med politiet. Dersom agenten går utenfor de grenser som gjelder for politimetoden, må den ulovlige handlingen sees på som begått av en polititjenestemann. Politimetodeutvalget antar generelt at vilkårene for lovlig provokasjon vanskeligere vil la seg oppfylle når provokasjonen er utført av en sivil agent.¹⁰¹ Der personer egenhendig gjennomfører infiltrasjon eller provokasjon, og derpå informerer politiet, vil dette bli regnet som informasjon fra informant.

Det er ingen begrensning på hvem som kan fungere som agent. Høyesterett har godtatt at sivile har ikledd denne rollen ved ulike anledninger, dog uten at det er gitt klare retningslinjer. Høyesterett viser imidlertid i Rt. 2000 s. 1223 til retningslinjer gitt av statsadvokaten for provokasjon i narkotikasaker gjengitt av metodeutvalget. Der fremgår at «salgsprovokasjon» bare kan utføres av polititjenestepersoner.¹⁰² For annen provokasjon i narkotikasaker, for å forhindre at leveranser, overlevering o.l. finner sted, kan agenter benyttes.

¹⁰⁰ NOU 2004:6 s. 91

¹⁰¹ NOU 2004:6 s. 92

¹⁰² Rt. 2000 s. 1228

8 Lovregulerte etterforskningsmetoder

8.1 Generelt

Enkelte skjulte etterforskningsmetoder er ansett som så inngripende at legalitetsprinsippet¹⁰³ og våre internasjonale forpliktelser¹⁰⁴ gjør det nødvendig med formell lovhjemmel. Disse metodene er regulert i straffeprosesslovens fjerde del; tvangsmidler. Enkelte materielle og prosessuelle fellesspørsmål omtales i det følgende.

8.1.1 «Skjellig grunn til mistanke»

De skjulte straffeprosessuelle tvangsmidlene krever alle «skjellig grunn til mistanke». Skjellig grunn til mistanke er omtrent det samme som god eller rimelig grunn.¹⁰⁵ Det må foreligge en mistanke mot en konkret person begrunnet i objektive vurderinger av sannsynligheten for at akkurat denne kan ha begått den straffbare handlingen. Den objektive sannsynligheten må være av en viss styrke.¹⁰⁶ I rettspraksis er det lagt til grunn at sannsynligheten må være større for at u/gjerningen er begått enn ikke begått (såkalt sannsynlighetsovervekt).¹⁰⁷

8.1.2 Forholdsmessighetsprinsippet

For tvangsmidlene i straffeprosessloven fremgår forholdsmessighetsprinsippet av strpl. § 170 a; «et tvangsmiddel kan bare brukes når det er tilstrekkelig grunn til det. Tvangsmidlet kan ikke brukes når det etter sakens art og forholdene ellers vil være et uforholdsmessig inngrep». Selv om betingelsene for tvangsmiddelbruk er til stede, er det likevel ikke alltid slik at det bør benyttes. Inngrepets rimelighet må vurderes konkret opp mot sakens art og alvor, mistankens styrke, hvor stor skade eller påkjenning anven-

¹⁰³ Se fotnote 64

¹⁰⁴ Se nærmer omtale av EMK art. 8 under punkt 6.2

¹⁰⁵ Andenæs (2009) s. 285

¹⁰⁶ Hov (2009) s. 463

¹⁰⁷ Rt. 1993 s. 1332

delsen vil medføre for den som rammes, og tvangsmiddelets betydning for sakens oppklaring.¹⁰⁸

Forholdsmessigheten skal vurderes initialt og under den fortløpende bruk. Forholdene kan endres dithen at middelet ikke lenger er nødvendig eller forholdsmessig. Dette ivaretas ved bruk av tidsrammer. Ved forlengelse skal § 170 a være med i vurderingen. Retten er ikke bundet av de tidligere vurderinger i så måte; «Selv om lagmannsretten skulle ha vurdert spørsmålet om uforholdsmessig inngrep annerledes enn tidligere i samme sak, er det ingen feil i saksbehandlingen. Lagmannsretten er ikke bundet av egne tidligere uttalelser om dette forhold». ¹⁰⁹

For enkelte tvangsmidler følger et skjerpet forholdsmessighetsprinsipp. Det gjelder for hemmelig ransaking etter strpl. § 200 a, teknisk sporing etter § 202 c, kommunikasjonskontroll etter § 216 c og romavlytting etter § 216 m jfr. § 216 c. Disse krever at metodebruken i tillegg «må antas å være av vesentlig betydning for å oppklare saken (indikasjonskravet) og at oppklaring ellers i vesentlig grad vil bli vanskeliggjort (subsidiaritetskravet)». ¹¹⁰ Indikasjonskravet innebærer at metodebruken må antas å frembringe opplysninger av stor betydning for sakens etterforskning. Subsidiaritetskravet innebærer at metoden «ikke skal benyttes der samme resultat må antas å kunne oppnås ved bruk av mindre inngripende metoder». ¹¹¹

8.1.3 Beslutningsmyndighet

Hovedregelen er at all tvangsmiddelbruk besluttet av retten. Dette følger eksplisitt av metodenes hjemmelsgrunnlag. Grunnlaget er den rettssikkerhetsgaranti domstolen kan stille i kraft av sin posisjon som uavhengig statsmakt. Ved innføring av tvangsmiddelbruk i avvergende øyemed uttalte departementet «at avgjørelsen fattes av en nøytral instans med høy kompetanse, er viktig for å sikre at mothensynene som gjør seg gjel-

¹⁰⁸ Andenæs (2009) s. 280

¹⁰⁹ Rt. 2000 s. 310

¹¹⁰ NOU 2009:15 s. 157

¹¹¹ NOU 2009:15 s. 178

dende mot bruk av tvangsmidler i en konkret sak, tillegges den vekt de fortjener. Det er også viktig for at folk skal ha tillit til at misbruk ikke skjer».¹¹²

8.1.4 Påtalemyndighetens hastekompetanse

Påtalemyndigheten har adgang til selv å beslutte bruk av alle skjulte tvangsmidler med unntak av skjult fjernsynsovervåkning på offentlig sted, såkalt «hastekompetanse».¹¹³ Dette gjelder kun dersom innhenting av rettens tillatelse innebærer et opphold som medfører stor fare for at etterforskingen vil lide. Påtalemyndighetens beslutning skal imidlertid forelegges retten for etterkontroll så snart som mulig, og senest innen 24 timer etter at kontrollen ble påbegynt. Der fristen ender på et tidspunkt utenfor rettens ordinære åpningstid, forlenges fristen til retten åpner igjen.¹¹⁴

Hastekompetansen har sin naturlige begrunnelse i rettens kontortid og de begrensninger dette medfører sett opp mot de straffbare forhold som ligger til grunn for skjult tvangsmiddelbruk.¹¹⁵ Organisert kriminalitet er gjennomgående ansett å ha stort skadepotensiale og tilpasningsdyktige aktører. Dette underbygger et visst responsbehov hos politi og påtalemyndighet.

Ved lovendring for innføring av datalagringsdirektivet¹¹⁶ er det blant annet vedtatt ny strpl. § 210 b. Ifølge fjerde ledd skal begjæring om utlevering av trafikkdata utenfor domstolens kontortid fremsettes Oslo tingrett. Dette kan forstås som at Oslo tingrett for fremtiden kan/skal konsulteres utenom ordinær kontortid, blant annet for hastebeslutninger vedrørende tvangsmiddelbruk. Dersom så blir tilfellet, kan påtalemyndighetens hastekompetanse tenkes innsnevret. I enkelte tilfeller vil tidsnød likevel kunne være en avgjørende faktor, oversendelse av begjæring til retten og dennes vurdering vil nødven-

¹¹² Ot. Prp. nr. 60 (2004-2005) s. 76

¹¹³ NOU 2009:15 s. 166

¹¹⁴ Straffeprosessloven § 216 d, første ledd

¹¹⁵ NOU 2009:15 s. 167

¹¹⁶ Lov 15 apr 2011 nr. 11 § 210 b (ikr. fra den tid kongen bestemmer)

digvis ta noe tid. Hverken bestemmelsen eller en slik skissert ordning er imidlertid trådt i kraft.

8.1.5 Underretning

Der bruk av tvangsmidler etter straffeprosessloven finner sted, er utgangspunktet at den rammede skal gis underretning. For den skjulte tvangsmiddelbruk vil dette kunne være lite tjenlig, gevinsten ligger i at mistenkte er uten kunnskap om bruken mens denne pågår.

For de fleste skjulte tvangsmidlene gjelder i dag at underretning gis idet tvangsmiddelbruk er opphørt. Dette gjelder ved utsatt underretning om ransaking jfr. strpl. § 200 a, teknisk sporing etter § 202 c, beslag etter § 208 a og utleveringspålegg etter §§ 210 a og 210 c.

Ved kommunikasjonskontroll og romavlytting gis underretning kun etter begjæring fra mistenkte, tidligst ett år etter at kontrollen er avsluttet. Ifølge strpl. § 216 j kan underretning unnlates eller utsettes ut over dette ved fare for at etterforskningen lider skade eller der andre forhold taler for det.¹¹⁷

8.1.6 Straffeprosessuell stilling

Ifølge strpl. § 82 medfører beslutning om bruk av tvangsmiddel mot en person direkte stilling som siktet. Siktet-stilling innebærer krav på å bli varslet til rettsmøter og til å være til stede under forhandlingene. For skjulte tvangsmidler følger det dog unntak etter § 82, tredje ledd; beslutning om utsatt underretning om et tvangsmiddel medfører ikke stilling som siktet før underretning gis.

¹¹⁷ For de særlige forhold som faller under PST, strl. kap. 8 og 9, kan underretning generelt utsettes i lang tid, eventuelt utelates, se NOU 1997:15 s. 165.

8.1.7 Strl. §§ 44 og 46

De omtalte metodene kan iverksettes selv om det er klart at mistenkte ikke kan dømmes til straff etter reglene i strl. §§ 44 og 46, dvs. den som på handlingstiden var psykotisk, bevistløs eller psykisk utviklingshemmet i høy grad (§ 44) eller under den kriminelle lavalder av 15 år (§ 46). Dette følger eksplisitt av de enkelte metodehemler eller henvisninger i disse.

8.1.8 Konkurrens

Det følger også av metodehemlene at forhøyelse av maksimumsstraffen ved sammenstøt eller gjentakelse ikke kommer i betraktning. Følgelig vil ikke kombinasjoner med strl. §§ 61 og 62 gi økt adgang til metodebruk.

8.2 Kommunikasjonskontroll

For å kunne samarbeide om å begå alvorlig kriminalitet er aktørene nødvendigvis avhengig av en viss form for planlegging og koordinasjon seg imellom. Innsikt i den interne kommunikasjonen fremstår dermed som meget formålstjenlig i etterforskningen, fortrinnsvis uten at de mistenkte er klar over dette. Selv der kommunikasjonen foregår i koder vil kommunikasjonskontroll ha en gevinst, oversikt over kodebetegnelser sett opp imot andre bevis vil sannsynliggjøre hva kodene er ment å illustrere, jfr. for eksempel Rt. 2008 s. 1217.¹¹⁸ Metoden er et verdifullt supplement for annen metodebruk, for eksempel spaning eller romavlytting. Mobiltelefoni, e-post og sosiale media er eksempler på utbredte kommunikasjonsplattformer.

¹¹⁸ Rt. 2008 s. 1217 (Wonderboy) gjaldt grov narkotikaforbrytelse som ledd i virksomheten til en organisert kriminell gruppe, under særdeles skjerpene omstendigheter; erverv og innførsel av blant annet 760 kg hasjisj. Avsnitt 26: «Kommunikasjonskontrollen avdekket en omfattende kontakt mellom de domfelte med sikte på innførsel av store mengder hasjisj til Norge. De impliserte brukte kodebetegnelser for personer, arten av narkotika, kvanta og penger. Eksempelvis brukte flere av de domfelte et system med bokstaver i stedet for tall når de omtalte kvantum narkotika eller ga videre telefonnumre. Denne systematiske bruk av koder, og hva samtalene egentlig gjaldt, ble etter hvert avdekket av etterforskerne».

8.2.1 Kommunikasjonsavlytting

Kommunikasjonsavlytting hjemles i strpl. § 216 a, og kan «bestå i å avlytte samtaler eller annen kommunikasjon til og fra bestemte telefoner, datamaskiner eller andre anlegg for elektronisk kommunikasjon som den mistenkte besitter eller kan antas å ville bruke. Som kommunikasjonsavlytting regnes også identifisering av kommunikasjonsanlegg ved hjelp av teknisk utstyr (...) som skjer ved å avlytte samtaler eller annen kommunikasjon».¹¹⁹

All informasjonsutveksling mellom kommunikasjonsanlegg, uavhengig av valgt teknisk medium, kan avlyttes. Også private nett omfattes, dog avgrenset mot de minste private nettverk «der flere datamaskiner er koblet sammen i et lukket nettverk» i private hjem, muligens også interne nettverk på arbeidsplasser. Avlytting av slike anses som romavlytting.¹²⁰ «All informasjonsutveksling» innebærer adgang til å lytte på samtaler, lese tekstmeldinger og e-post, se på bilder og film.

Avlyttingsadgangen er begrenset til datastrømmen mellom de aktuelle anleggene, idet informasjonen kommuniseres/overføres. Sikring av slik informasjon i ettertid, når de forefinnes lagret på et medium, må tilordnes ved henvendelse til aktuell teletilbyder, eventuelt i kombinasjon med reglene om utleveringspålegg og beslag.¹²¹

Avlyttingsadgangen er begrenset til de anlegg som mistenkte besitter eller kan antas å ville bruke. Rettspraksis har vist at telefonnumre som benyttes av tredjepersoner i forbindelse med styring av mistenktes kriminelle virksomhet, kan være gjenstand for avlytting da disse anlegg må kunne identifiseres med mistenkte.¹²²

Som avlytting regnes også det å identifisere hvilket kommunikasjonsanlegg som tilhører mistenkte, der dette skjer ved å avlytte samtaler eller annen kommunikasjon, jfr.

¹¹⁹ Straffeprosessloven § 216 a tredje ledd

¹²⁰ NOU 2009:15 s. 176

¹²¹ NOU 2009:15 s. 176

¹²² Rt. 2006 s. 1546

strpl. § 216 a tredje ledd annet punktum. Metoden innebærer at politiet kan lytte til all kommunikasjon innen et visst område der man antar mistenkte befinner seg, såkalt «temporær masseavlytting».¹²³ Bruken er begrenset til identifikasjon i særlige tilfeller og der slik ikke kan løses på annen måte. Politiet må avbryte avlyttingen så snart identifikasjon er foretatt.¹²⁴

Avlytting kan ifølge strpl. § 216 a første ledd foretas ved skjellig grunn til mistanke om handling eller forsøk på handling som etter loven kan medføre straff av fengsel i 10 år eller mer, eller som rammes av uttrykkelige bestemmelser. Strafferammekravet på 10 år angir at metoden skal reserveres for alvorlig kriminalitet, så som alvorlig voldskriminalitet, grove vinningsforbrytelser (grovt ran), grov menneskehandel, grov korrupsjon m.fl. I første ledd bokstav b er det angitt en rekke bestemmelser der metoden direkte kan benyttes uten tanke på strafferammen, blant annet narkotikaforbrytelser (§ 162), narkotikarelaterte heleri og hvitvasking (§ 317 jfr. § 162).¹²⁵

For organisert kriminalitet ved strl. § 60 a kan kommunikasjonsavlytting benyttes ved handlinger med ordinær strafferamme på fem års fengsel.¹²⁶

¹²³ Ot. Prp. nr. 60 (2004-2005) s. 110

¹²⁴ NOU 2009:15 s. 177

¹²⁵ Første ledd litra b hjemler også adgang til metodebruk for PST ved overtredelse av strl. §§ 90, 91, 91 a, 94 jfr. 90, 104 a første ledd annet punktum eller eksportkontrollloven § 5

¹²⁶ Ved en kort gjennomgang av straffeloven kan avlytting i sammenheng med § 60 a blant annet nyttes ved overtredelse av strl. §§ 110 første ledd, 117, 120, 122, 123, 127, 131, 132 a, 136, 140, 147 c jfr. 147 a eller 147 b, 150 jfr. 148, 152 første ledd, 155, 157, 158, 161, 162b, 163, 165, 168, 175, 177, 183, 188, 193, 194, 196 første ledd, 197, 199, 200 tredje ledd jfr. andre ledd, 202, 215, 217 jfr. 216, 219 andre ledd, 220 andre ledd, 223, 224 første ledd, 227 annet punktum, 228 andre ledd, 229, 233 første ledd, 234 første ledd, 239, 242 tredje ledd jfr. første ledd, 245 første ledd annet punktum, 256, 258, 260 fjerde ledd, 266, 268 jfr. 267, 271, 272, 276, 283 andre ledd, 285 andre ledd, 292, 317 fjerde ledd. Praktisk er også adgangen etter alkoholloven § 10-1 og eksportkontrollloven § 5.

8.2.2 Annen kontroll med kommunikasjonsanlegg

Ytterligere kontroll med kommunikasjonsanlegg er regulert i strpl. § 216 b. Ifølge bestemmelsens annet ledd kan dette «gå ut på

- a) å innstille eller avbryte overføring av samtaler eller annen kommunikasjon til eller fra bestemte telefoner, datamaskiner eller andre kommunikasjonsanlegg som den mistenkte besitter eller kan antas å ville bruke,
- b) å stenge anlegg som nevnt i bokstav a for kommunikasjon, eller
- c) å identifisere anlegg som nevnt i bokstav a ved hjelp av teknisk utstyr.
- d) at eier eller tilbyder av nett eller tjeneste som benyttes ved kommunikasjon, skal gi politiet opplysninger om hvilke kommunikasjonsanlegg som i et bestemt tidsrom skal settes eller har vært satt i forbindelse med anlegg som nevnt i bokstav a, og andre data knyttet til kommunikasjon».

De tiltakene som omtales kan blant annet benyttes til taktiske disponeringer under sporing, kanskje særskilt i en pågripelses- eller aksjonsfase. Ved å bryte eller stenge mulighetene for kommunikasjon, kan politiets aksjon holdes skjult for andre enn mistenkte der dette anses formålstjenlig.

Identifikasjon av kommunikasjonsanlegg etter litra c kan skje ved bruk av spesielt egnet hardware, eksempelvis en «imsi-catcher».¹²⁷ Slik identifisering innebærer ikke masseavlytting, kun registrering av teknisk data, og er dermed et mindre inngripende tiltak.

For annen kommunikasjonskontroll krever strpl. § 216 b første ledd skjellig grunn til mistanke om handling eller forsøk på handling som kan medføre straff av fengsel i 5 år eller mer, eller som faller inn under særskilte bestemmelser, herunder saker om datainnbrudd (§ 145 annet ledd), narkotika (§ 162), forbund om å begå straffbar handling som ledd i aktiviteten til organisert kriminell gruppe (§ 162 c), avtale om møte med

¹²⁷ Jfr. Wikipedia; Imsi-catcher er en provisorisk/falsk basestasjon under politiets kontroll. Basestasjonen sender en umerkelig identifikasjonsforespørsel til den aktuelle mobiltelefon som svarer med sitt imsi nummer, et unikt nummer for det aktuelle sim-kort. Sammenholdt med mobiltrafikk til andre mer eller mindre kjente nummer kan identifikasjon foretas.

barn under 16 år med forsett om å begå seksuell omgang med barn, og har møtt på eller ved møtestedet (§ 201 a), skremmende eller plagsom opptreden eller adferd egnet til å krenke andres fred (§ 390 a).¹²⁸

Kombinasjon med strl. § 60 a om organisert kriminalitet medfører adgang til metodebruk for forhold med ordinær strafferamme på tre år.¹²⁹

Strpl. § 216 c annet ledd inneholder et tilleggskrav for kommunikasjonskontroll av telefoner som er tilgjengelige for et større antall personer. Det må foreligge «særlige grunner». Her er faren for avlytting av tredjepersoner stor. Kravet til særlige grunner gjelder også vedrørende kontroll av telefon tilhørende «advokat, lege, prest eller andre som erfaringsmessig fører samtaler av svært fortrolig art over telefon eller redaktør eller journalist, såfremt vedkommende ikke selv er mistenkt i saken». Særlige grunner vil foreligge dersom «de hensyn som begrunner adgangen til kommunikasjonskontroll som etterforskningsmetode gjør seg spesielt sterkt gjeldende, for eksempel der dette åpenbart er den eneste metoden som gir resultater, eller der det dreier seg om svært alvorlig kriminalitet».¹³⁰

Tillatelsen gjelder for en tidsbestemt periode, og ikke lenger enn strengt nødvendig jfr. strpl. § 216 f. Vanligvis gis ikke slik tillatelse for mer enn fire uker per gang.¹³¹

¹²⁸ Første ledd litra b hjemler adgang for saker som hører under PST, herunder strl. §§ 90, 91, 91 a, 94 jfr. 90

¹²⁹ Herunder strl. §§ 121 andre ledd, 127, 131, 135a, 147 andre ledd, 151, 156, 168, 174, 182, 186, 189, 200 andre ledd, 203 andre ledd, 204, 204 a, 216, 218, 219 første ledd, 220 første ledd, 222 første ledd første punktum, 227 første punktum, 229, 238, 239, 242, 248, 255, 257, 260, 261, 269, 270, 273, 274, 275, 276a, 276c, 277, 278, 283, 285, 286, 317 og 318

¹³⁰ NOU 2009:15 s. 179

¹³¹ For saker under PST kan det gis adgang i inntil åtte uker.

8.3 Trafikkdata

Strpl. § 216 b første ledd bokstav d, gir politiet fullmakt til å pålegge tele- eller nett-tilbyder å gi opplysninger om hvilke kommunikasjonsanlegg som har vært forbundet med de anlegg som mistenkte besitter eller kan antas å bruke. Dette gjelder også for fremtidige oppkoblinger, og pålegger dermed aktuell tilbyder en løpende rapporteringsplikt til politiet dersom dette anses nødvendig.

Informasjonen omtales gjerne som «trafikkdata». Trafikkdata kan også inneholde opplysninger om samtalers varighet og mobiltelefoners geografiske plassering under samtalen.

Denne type informasjon kan være svært gunstig for bruk i etterforskningen av organisert kriminalitet, blant annet for å koble mistenkte til bestemte steder og tidspunkt, og være med å underbygge hvilket nettverk mistenkte har.

For anskaffelse av historiske trafikkdata foreligger flere muligheter, de kan pålegges utlevert etter reglene om beslag og utlevering, mistenkte kan samtykke eller det kan være snakk om nødrett.

8.4 Romavlytting

Denne metoden ble tatt inn i straffeprosessloven som § 216 m i 2005. Metoden er om-diskutert, og forslaget om slik metode har vært behandlet flere ganger før endelig ved-tak.

Av forarbeidene følger det at «når departementet bruker begrepet romavlytting, siktes det til hemmelig avlytting av samtaler ved hjelp av tekniske hjelpemidler. Romavlytting vil normalt foregå ved at det plasseres mikrofoner, sendere eller opptaksutstyr på et sted hvor den siktede antas å ville oppholde seg. Avlyttingen kan imidlertid også gjennomføy-

res ved hjelp av retningsmikrofoner eller annet utstyr som kan benyttes på avstand».¹³² Bestemmelsen hjemler ikke opptak av foto eller video.

Bruksområdet er begrenset til enkelte graverende kriminelle forhold; ifølge strpl. § 216 m første ledd litra a kreves skjellig grunn til mistanke om terrorforbrytelse, litra b drap, grovt ran eller grov narkotikaforbrytelse som ledd i aktiviteten til en organisert kriminell gruppe, litra c referer til drap begått som ledd i motarbeidelse av rettssystemet. Strl. § 60 a vil dermed ikke medføre annen adgang til metodebruk enn det som følger eksplisitt av litra b.

Ifølge strpl. § 216 m, fjerde ledd, skal tillatelsen kun gjelde «sted hvor det må antas at mistenkte vil oppholde seg».¹³³ Ifølge forarbeidene kan tillatelse også gis der man forventer et møte mellom mistenkte og eventuelle andre interessante aktører, uten at politiet vet hvor og nøyaktig når dette møtet skal finne sted. Da må retten kunne gi en mer generell tillatelse til de steder det antas at mistenkte vil oppholde seg.¹³⁴

Bestemmelsens fjerde ledd oppstiller begrensninger vedrørende offentlige steder som er tilgjengelig for et større antall personer, samt steder det erfaringsmessig avgis opplysninger man ikke kan kreve vitneforklaring omkring, legekontor, advokatkontor osv. Dette krever «særlige grunner»¹³⁵, og skal forstås likt som i saker vedrørende kommunikasjonskontroll.¹³⁶ I tillegg skal avlyttingen innrettes «slik at den i minst mulig grad fanger opp samtaler hvor den mistenkte ikke er part».¹³⁷ Romavlytting er den mest inngripende etterforskningsmetoden hensett til personvern. Om forholdsmessighetsvurderingen påpekes det i forarbeidene:

«Romavlytting vil av mange bli oppfattet som et betydelig inngrep i den personlige sfære, særlig hvor avlyttingen omfatter private hjem og finner sted over noe

¹³² Ot. Prp. nr. 60 (2004-2005) s. 81

¹³³ Straffeprosessloven § 216 m, fjerde ledd første punktum

¹³⁴ Ot. Prp. nr. 60 (2004-2005) s. 147

¹³⁵ Straffeprosessloven § 216 m fjerde ledd annet og tredje punktum

¹³⁶ Se punkt 8.2.2, strpl. § 216 c

¹³⁷ Straffeprosessloven § 216 m, fjerde ledd siste punktum

tid. Isolert sett tilsier dette at forholdsmessighetsprinsippet ofte må praktiseres strengt. På den annen side er det grunn til å fremheve at romavlytting bare er aktuelt i saker hvor det foreligger skjellig grunn til mistanke om svært alvorlige straffbare handlinger. Utover dette er det vanskelig å oppstille klare generelle utgangspunkter for forholdsmessighetsvurderingen, som nødvendigvis må bli sterkt preget av omstendighetene i den enkelte sak».¹³⁸

Strpl. § 216 m, femte ledd, regulerer det forhold at politiet kan ha behov for å bane seg adgang til det stedet avlyttingen skal foregå. Tillatelse til romavlytting gir også politiet rett til å foreta innbrudd for å plassere eller fjerne «nødvendig» teknisk utstyr for avlytting, såfremt retten ikke bestemmer noe annet. Nødvendighetskravet innebærer at retten ikke bør gi tillatelse til innbrudd der politiet kan gjennomføre avlytting på annen tilfredsstillende måte.¹³⁹

Tillatelse til slik metodebruk kan ikke strekke seg ut over to uker. Retten kan i kraft av strpl. § 170 a sette vilkår for tillatelsen til kun å gjelde i kortere tidsrom eller for mer begrensede områder enn det politiet i utgangspunktet ber om.

Som omtalt under punkt 8.2 vil et samarbeid om å begå kriminalitet medføre et kommunikasjonsbehov. Kriminalitetsutviklingen har vist at streng indre justis motvirker informasjonsflyt ut til politiet. Det kan være meget vanskelig å nå frem med andre etterforskningsmetoder, for eksempel spaning eller infiltrasjon.¹⁴⁰ Aktørers tilpasningsdyktighet kan minske verdien av kommunikasjonskontroll. Selv om tilpasning også kan tenkes overfor romavlytting, vil dette i lengden være svært slitsomt; et sted må man nødvendigvis snakke sammen. Romavlytting vil kunne frata aktører ytterligere «frister» for trygg kommunikasjon.¹⁴¹ Forarbeidene viser til den svenske «buggningsutredningen»¹⁴², og de erfaringer dansk politi har gjort seg med romavlytting:

¹³⁸ Ot. Prp. nr. 60 (2004-2005) s. 147

¹³⁹ Bjerke (2011) s. 772

¹⁴⁰ Ot. Prp. nr. 60 (2004-2005) s. 97

¹⁴¹ Ot. Prp. nr. 60 (2004-2005) s. 99

¹⁴² SOU 1998:46

«Polisen menar att det inte är möjligt att bekämpa den allvarliga organiserade brottsligheten om man inte kan ta del av den kommunikation som sker mellan de kriminella. Genom att använda buggning kan polisen få upplysningar om t.ex. brottsplaner, hur medel som skall finansiera ett narkotikainköp som ofta kan röra sig om många miljoner kronor, förvaras. I Danmark har man enligt uppgift i åtskilliga utredningar fått fram avgörande bevisning genom att använda buggning. Den danska polisen framhöll att de kriminella säkerligen är medvetna om att buggning kan användas i det polisiära arbetet men att det i längden är mycket svårt att skydda sig mot tvångsmedlet. De kriminella är nämligen i stort behov av att kunna kommunicera med varandra och det är inte möjligt att avstå från det med hänvisning till att de måhända kan vara avlyssnade».¹⁴³

8.5 Teknisk sporing

Den økte profesjonalitet blant aktørene innen organisert kriminalitet har medført en større årvåkenhet ovenfor utenforstående, noe som vanskeliggjør spaning. Metodekontrollutvalget pekte på at «sikkerhetsbevisstheten i organiserte og avanserte kriminelle miljøer er svært høy, med aktive mottiltak for å hindre avsløring, som for eksempel kjøring i svært høy hastighet, kjøring mot rødt lys og brudd på vikepliktsreglene».¹⁴⁴ Oppdagelsesfaren vil videre avhenge av andre eventualiteter så som trafikkthet, befolkningstetthet og tid på døgnet. Adgang til å følge objekter og/eller personers bevegelse utenfor synsavstand kan avhjelpe oppdagelsesfaren samt redusere risiko for impliserte og tredjepersoner.

8.5.1 Objekt

Strpl. § 202 b gjelder plassering av teknisk peileutstyr på et objekt med lokaliseringshensikt. Med teknisk peileutstyr menes elektroniske signalsendere egnet til å avgi

¹⁴³ SOU 1998:46 s. 336

¹⁴⁴ NOU 2009:15 s. 207

stedsplassering, men ikke sendere som kan overføre lyd eller bilde.¹⁴⁵ Peileutstyret kan plasseres på kjøretøy, gods eller andre gjenstander.¹⁴⁶

Ifølge strpl. § 202 b må det foreligge skjellig grunn til mistanke om handling eller forsøk på handling som etter loven kan medføre straff av fengsel i 5 år eller mer, eller som rammes av strl. § 162 c m.fl.¹⁴⁷

Organisert kriminalitet ved strl. § 60 a medfører en utvidelse av metodens anvendelsesområde. Det vil være tilstrekkelig med en strafferamme på tre år.¹⁴⁸

Politiet kan foreta innbrudd for å plassere peileutstyr, det må imidlertid skje etter strpl. § 202 c første ledd bokstav c, med dertil strengere strafferammekrav.¹⁴⁹

8.5.2 Person

Strpl. § 202 c regulerer de mer inngripende former for teknisk sporing ved plassering av peileutstyret nært knyttet til en persons klær eller håndbagasje, jfr. første ledd bokstav a og b. Bokstav c gir adgang til å foreta innbrudd for å plassere peileutstyret.

Metodeutvalget mente at slik sporing utgjør et «markant inngrep i den personlige frihet».¹⁵⁰ For slik sporing kreves det skjellig grunn til mistanke om handling eller forsøk på handling som kan medføre straff av fengsel i 10 år eller mer.¹⁵¹

¹⁴⁵ NOU 1997:15 s. 115

¹⁴⁶ Bjerke (2011) s. 698

¹⁴⁷ Bestemmelsen hjemler også adgang for PST ved lovovertridelser som kan true rikets sikkerhet, herunder strl. §§ 90, 91, 91 a, 94 jfr. 90

¹⁴⁸ For oppstilling av forhold se fotnote 130

¹⁴⁹ Se punkt 8.5.2

¹⁵⁰ NOU 1997:15 s. 115

¹⁵¹ Bestemmelsen hjemler også adgang for PST til metodebruk i enkelte saker om rikets sikkerhet, strl. §§ 90, 91 a, 94 jfr. 90, 104 a første ledd annet punktum eller 104 a annet ledd jfr. første ledd annet punktum, eller som rammes av eksportkontrollloven

I forhold til sporing av objekt gjelder et skjerpet forholdsmessighetskrav for personsporing.¹⁵² Dette følger av bestemmelsens annet ledd. Tillatelse til å foreta innbrudd som omtalt i bokstav c kan bare gis der dette er strengt nødvendig.

Strafferammekravet og de enkeltbestemmelsene som er nevnt er meget likt vilkårene for kommunikasjonskontroll, foruten henvisningen til strl. § 162. Strl. § 60 a om organisert kriminalitet medfører en utvidelse ved at ordinært strafferammekrav på fem år er tilstrekkelig.¹⁵³

8.6 Annen avlytting av samtaler med tekniske midler

Med hjemmel i straffeprosessloven § 216 l kan politiet, ved bruk av teknisk innretning, «avlytte eller gjøre opptak av telefonsamtale eller annen samtale med den mistenkte dersom politiet enten selv deltar i samtalen eller har fått samtykke fra en av samtalepartene».

Begrepet «samtale» skal her forstås vidt. Det avgjørende er om partene kommuniserer muntlig.¹⁵⁴ Ifølge forarbeidene er det ikke avgjørende at begge parter deltar aktivt i samtalen.

Den organiserte kriminalitets lukkede form medfører antakelig utstrakt bruk av møter «under fire øyne». Ved vellykket infiltrasjon eller bruk av agenter kan slike samtaler avdekke utilslørt informasjon, formentlig vil bruk av kodebetegnelser være mindre der man møtes ansikt til ansikt. Opptak av kodebetegnelser kan uansett ha verdi som indisium eller underbyggelse av hva den tildekte informasjon egentlig dreier seg om.¹⁵⁵

Metodebruk krever skjellig grunn til mistanke om handling som etter loven kan medføre frihetsstraff. Når strafferammekravet er så lavt, vil det i praksis være straffeprosessloven § 170 a som er bestemmende for bruken. Metoden var lenge ulovfestet og gene-

¹⁵² Se punkt 8.1.2

¹⁵³ Se fotnote 127

¹⁵⁴ Ot. Prp. nr. 64 (1998-1999) s. 162

¹⁵⁵ Jfr. fotnote 119 (Høyesteretts uttalelser i Rt. 2008 s. 1217)

relt godtatt på lik linje med spaning og infiltrasjon. Det var dog ikke gitt at slike opptak kunne benyttes som bevis i en straffesak. Ifølge forarbeidene var en av grunnene for lovreguleringen å tydeliggjøre politiets adgang til slik bevissikring og bevisførsel.¹⁵⁶

Rettspraksis har pekt på vernet mot selvinkriminering etter EMK¹⁵⁷ og SP¹⁵⁸ som begrensning på bevisføringsadgangen. I Rt. 1999 s. 1269 ble A forledet av C og polititjenesteperson D til å fortelle om sin rolle ifm en rømning fra fengsel. Fremgangsmåten ivaretok ikke As grunnleggende rett til å forholde seg taus, og opptaket som bevis skulle vært nektet fremmet.¹⁵⁹ Denne rettsoppfatning vil fortsatt være gjeldende.¹⁶⁰

Opptreden under falsk identitet vil kunne sette til side prinsippet i strpl. § 232 annet ledd jfr. § 92 annet ledd; uriktige opplysninger må ikke brukes under avhør.¹⁶¹

Det er kun avlytting og opptak som skjer med politiets medvirkning som er regulert. Opptak som en av samtalepartene har gjort på eget initiativ faller utenfor. I forarbeidene er det lagt til grunn at slike opptak kan benyttes som bevis i straffesak uten nærmere lovregulering.¹⁶²

Bestemmelsen gjør ikke unntak fra de alminnelige regler om taushetsplikt. Det siktes til reglene i strpl. §§ 119 og 121, og de begrensninger som er lagt på bevisføring av vitneutsagn avgitt under omstendigheter som der nevnt, henholdsvis ovenfor prest, lege eller

¹⁵⁶ Ot. Prp. nr. 64 (1998-1999) s. 162

¹⁵⁷ Europarådets konvensjon om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter, art. 6 nr. 1

¹⁵⁸ FNs internasjonale konvensjon om sivile og politiske rettigheter, art. 14 nr. 3

¹⁵⁹ Rt. 1999 s. 1269, særlig s. 1272 flg.

¹⁶⁰ Andenæs (2009) s. 336

¹⁶¹ Andenæs (2009) s. 336

¹⁶² Ot. Prp. nr. 64 (1998-1999) s. 162. Se også Bjerke (2011) s. 767

advokat.¹⁶³ Reglene for taushetsplikt vil også sette grenser for eventuell bruk av overskuddsinformasjon fra slik metodebruk.¹⁶⁴

8.7 Kameraovervåkning av offentlig sted

Politiet kan med hjemmel i strpl. § 202 a gis adgang til skjult fjernsynsovervåkning på offentlig sted, til tross for forbudet etter personopplysningsloven § 48, jfr. § 40. Fjernsynsovervåkning skal forstås likt som etter personopplysningsloven § 36. Kriteriene er at den skal være vedvarende eller regelmessig og automatisk eller fjernbetjent. Fotografering, filming mv. av bestemte hendelser, også der slik foretas over noe tid, faller utenom begrepet.¹⁶⁵ Det samme vil manuell bruk av opptaksutstyr.¹⁶⁶ Adgang til manuell fotografering mv. vil antagelig følge av den alminnelige handlefrihet.

Det må foreligge skjellig grunn til mistanke om en eller flere straffbare handlinger som etter loven kan medføre høyere straff enn fengsel i 6 måneder og metoden vil være av vesentlig betydning for etterforskningen. «Vesentlig» skal ifølge departementet tilsi at fjernsynsovervåkingen «på en kvalifisert måte vil være til hjelp for å avdekke de straffbare forhold, sikre bevis osv.». ¹⁶⁷

Overvåking av offentlig sted kan tenkes å avstedkomme informasjon om andre lovbrudd enn den mistanken gjelder, såkalt overskuddsinformasjon. Dette kan benyttes som grunnlag for ny etterforskning og som lovlig ervervede bevis i andre straffesaker.¹⁶⁸

Overvåkingen kan etter gjeldende rett ikke innrettes slik at man fra offentlig sted overvåker privat område, for eksempel noens inngangsparti. Metodekontrollutvalget «finner imidlertid at det bør være slik adgang og foreslår derfor å gjøre det klart at slik fjern-

¹⁶³ Bjerke (2011) s. 767

¹⁶⁴ Ot. Prp. nr. 64 (1998-s999) s. 162

¹⁶⁵ Bjerke (2011) s. 695

¹⁶⁶ Johansen (2001) s. 261

¹⁶⁷ Bjerke (2011) s. 696 med videre henvisning til Ot. prp. nr. 56 (1989-1990) s. 60

¹⁶⁸ Bjerke (2011) s. 696

synsovervåking kan finne sted gjennom en presisering i § 202 a første ledd». ¹⁶⁹ Forslaget er foreløpig ikke tatt til følge. Kartleggingsgevinsten av adgang til overvåking av privat område vil antagelig kunne være god, særlig når det gjelder etterforskning av organiserte miljø med faste møtesteder, for eksempel klubbhusene tilknyttet kriminelle 1 % MC-klubber. ¹⁷⁰

Etter dagens lovregulering kan imidlertid veien frem mot et slikt klubbhus overvåkes med inneværende metode. Registrering av trafikk til og fra kan være av etterforskningsmessig betydning. Også kameraovervåking av offentlige tilgjengelige steder erfaringsmessig benyttet til møtevirksomhet innad i det kriminelle miljø vil gi en gevinst, for eksempel parker eller parkeringsplasser.

8.8 Hemmelig ransaking, beslag og utleveringspålegg

Mistenktes hjem og oppbevaringssteder er antagelig sentrale steder å søke etter bevis. Skål bevisene kunne utnyttes til det fulle i etterforskningen av organisert kriminalitet, kan det være avgjørende at mistenkte ikke er klar over hvem som er i politiets søkelys eller hvilke bevis politiet besitter. Man er dermed avhengig av at slik søken etter bevis (ransaking og beslag) kan holdes hemmelig. Også adgangen til å pålegge andre å utlevere bevis til politiet synes praktisk viktig.

8.8.1 Ransaking

Adgangen er hjemlet i strpl. § 200 a. Metoden er «hemmelig» i den forstand at den gjør unntak fra hovedregelen om underretning ved ransaking (strpl. § 200).

¹⁶⁹ NOU 2009:15 s. 224

¹⁷⁰ Politidirektoratet (2010); «énprosentere er klubber og personer som tilhører den delen av MC-miljøet som definerer seg ut av det etablerte samfunnet, eller i hvert fall det lovlydige motorsykkelmiljøet, og som følger sine egne lover og regler. De anser seg som et brorskap, og mange av medlemmene er straffet»

Andenæs viser til Treholt-saken som bestemmelsens bakgrunn.¹⁷¹ Der satte Overvåkningspolitiet (nå PST) seg ut over de dagjeldende regler ved å låse seg inn i den spionmistenktes leilighet og ransaket denne i hans fravær. Det såkalte «pengebeviset» ble likevel tillatt ført.¹⁷²

Metoden krever skjellig grunn til mistanke om handling eller forsøk på handling som etter loven kan medføre straff av fengsel i 10 år eller mer, eller som går inn under strl. §§ 162 eller 317, jfr. § 162.¹⁷³

Bruksområde, også det utvidete ved kobling til organisert kriminalitet etter strl. § 60 a, er meget likt som for kommunikasjonskontroll og teknisk sporing av person.¹⁷⁴

Ransaking skal foretas så skånsomt som forholdene tillater jfr. strpl. § 201 første ledd. Der det er nødvendig for tilgang til rom, skuffer eller skap, kan politiet bane seg adgang med makt jfr. strpl. § 200 andre ledd tredje punktum. Politiet kan pålegge den mistenkte eller andre som har befatning med datasystemet å oppgi adgangskoder for å sikre adgang til elektronisk lagret informasjon.¹⁷⁵ Brudd på opplysningsplikten av andre enn siktede, straffes etter strl. § 339 nr. 1.¹⁷⁶

Bestemmelsens femte ledd gir strpl. § 208 a fjerde ledd annet og tredje punktum tilsvarende anvendelse.¹⁷⁷

¹⁷¹ Andenæs (2009) s. 315 fotnote 291

¹⁷² Rt. 1992 s. 698, særlig s. 703 flg.

¹⁷³ Bestemmelsen hjemler også adgang for PST til metodebruk ved overtredelser av strl. §§ 90, 91, 91 a, 94 jfr. 90, 104a første ledd annet punktum, eller 104a annet ledd, jf. første ledd annet punktum

¹⁷⁴ Se punkt 8.2.1 og tilhørende fotnote 127

¹⁷⁵ Norsk straffeprosess s. 316, straffeprosessloven § 199a første ledd

¹⁷⁶ Straffeprosessloven § 199a

¹⁷⁷ Se punkt 8.8.2

8.8.2 Beslag

Hemmelig beslag følger av strpl. § 208 a. Bestemmelsen hjemler utsatt/utelatt underretning i likhet med § 200 a.

Metoden krever skjellig grunn til mistanke om handling eller forsøk på handling som kan medføre «høyere straff enn fengsel i 6 måneder», og hemmelighold omkring beslaget anses strengt nødvendig for sakens etterforskning. Formuleringen er noe misvisende; strafferammekravet skal forstås slik at det kreves fengselsstraff på mer enn 6 måneder, det er ikke tilstrekkelig med 6 måneders fengsel pluss bot.¹⁷⁸

Politiet kan beslaglegge «ting»¹⁷⁹ som kan tjene som bevis, som kan inndras (hjemmebrent-apparat) eller som kan kreves utlevert av fornærmede (tyvegods), jfr. strpl. § 203. Politiet kan beholde tingen til rettskraftig dom foreligger i saken. Med «ting» omfattes blant annet penger, rusmidler, ulovlige kjæledyr, dokumenter og informasjon uavhengig av valgt lagringsmedium.¹⁸⁰

Beslagsadgangen er begrenset for informasjon som kan avdekke opplysninger underlagt taushetsplikt, forretnings- eller driftshemmeligheter, eller om hvem som er kilde til opplysninger for media etter strpl. § 204 jfr. §§ 117-121 og 124-125.

Ifølge bestemmelsens fjerde ledd annet og tredje punktum kan besitteren av det beslaglagte gods pålegges taushetsplikt overfor den mistenkte om alt som har med beslaget å gjøre.¹⁸¹ Besitteren kan heller ikke spre informasjonen til andre. Når særlige grunner foreligger, kan også andre pålegges taushetsplikt, for eksempel en nabo som er vitne til forholdet. Også medlemmer av husstanden omfattes, dog ikke pårørende som nevnt i

¹⁷⁸ Andenæs (2009) s. 318 fotnote 297

¹⁷⁹ Straffeprosessloven § 203

¹⁸⁰ Hov (2009) s. 480

¹⁸¹ Bjerke (2011) s. 723

strpl. § 122 første og annet ledd. Overtredelse av pålegget kan straffes etter strl. § 132 b.¹⁸²

8.8.3 Utleveringspålegg

Strpl. § 210 hjemler en adgang for retten til å pålegge den som har en «ting»¹⁸³ i sin besittelse å utlevere tingen dersom den kan antas å ha betydning som bevis. Pålegget kan ikke rettes mot personer som ikke har vitneplikt, dette gjelder også når de kan fritas fra vitneplikt så lenge fritak ikke har skjedd jfr. §§ 121, 122 tredje ledd og 123 første ledd tredje punktum og annet ledd.¹⁸⁴ Mistenkte kan heller ikke ilegges slikt pålegg. Utleveringspålegg kan utferdiges i alle sakstyper.¹⁸⁵

Metoden gir ikke politiet anledning til å beholde tingen, dette må i så fall skje etter reglene om beslag. Følgene av ikke å etterkomme pålegget vil kunne være rettergangsbet etter domstolloven § 206.

Strpl. § 210 a gir anledning til å beslutte utsatt underretning om slikt pålegg der det foreligger skjellig grunn til mistanke om handling eller forsøk på handling som kan medføre høyere straff av fengsel enn 6 måneder, og det er strengt nødvendig for etterforskningen at underretning ikke gis.

8.8.4 Fremtidig utleveringspålegg

Adgang til å ilegge fremtidig utleveringspålegg følger av strpl. § 210 b. Metoden innebærer adgang til å pålegge den som i fremtiden vil få besittelse av ting som antas å ha betydning som bevis, å utlevere tingen til politiet straks den mottas. Også her gjelder begrensningen overfor personer som plikter å vitne i saken.

¹⁸² Bjerke (2011) s. 691

¹⁸³ «Ting» forstås som under beslag, punkt 8.8.2

¹⁸⁴ Bjerke (2011) s. 725

¹⁸⁵ NOU 2009:15 s. 210

Det kreves skjellig grunn til mistanke om en handling eller forsøk på handling som kan medføre fengsel i fem år eller mer.¹⁸⁶ Ved organisert kriminalitet etter strl. § 60 a vil anvendelsesområdet utvides til forbrytelser med ordinær strafferamme på tre år.¹⁸⁷ Begrunnelsen for et skjerpet strafferammekrav er at løpende utleveringspålegg kan gi store mengder informasjon egnet til å kartlegge mistenktes disposisjoner, og innebærer et betydelig inngrep i dennes privatliv.¹⁸⁸

Ifølge strpl. § 210 c kan det besluttes utsatt/utelatt underretning også for fremtidige utleveringspålegg. Tilleggskravet er at dette fremstår som strengt nødvendig for sakens etterforskning.

9 Skjult metodebruk i avvergende øyemed

Det alminnelige utgangspunkt er at skjult tvangsmiddelbruk kan benyttes ved skjellig grunn til mistanke om en begått straffbar handling.¹⁸⁹ Man har imidlertid ønsket en adgang for politiet til å gripe inn på et tidligere tidspunkt for å avdekke planer om alvorlige forbrytelser med store skadevirkninger for bedre å være i stand til å avverge/forhindre utførelsen.

Strpl. § 222 d regulerer det forhold at retten kan gi politiet anledning til, som ledd i etterforskning, å nytte skjulte tvangsmidler¹⁹⁰ når det er grunn til å tro at noen kommer til å begå terrorvirksomhet, alvorlige forbrytelser som ledd i virksomheten til en organisert kriminell gruppe, så som drap, grovt ran eller grove narkotikaforbrytelser, eller drap som ledd i motarbeidelse av rettssystemet.¹⁹¹ Bestemmelsen representerer således en

¹⁸⁶ For PST følger av bestemmelsen adgang ved forhold som rammes av strl. §§ 90, 91, 91 a, eller 94 jfr. 90

¹⁸⁷ Se fotnote 130

¹⁸⁸ NOU 2009:15 s. 211

¹⁸⁹ Se punkt 8.1.1

¹⁹⁰ Alle tvangsmidler omtalt under punkt 8 vil kunne benyttes jfr. § 222 d første ledd

¹⁹¹ For PSTs del er adgangen til stede også utenfor etterforskning, det er tilstrekkelig med «grunn til å tro». PST kan benytte slike metoder i saker som faller under deres ansvarsfelt, eksempelvis angående

utvidelse i forhold til det alminnelige utgangspunkt og gir i likhet med strpl. § 162 c en adgang til å gripe til tvangsmidler forut for forsøk på en straffbar handling.¹⁹²

Bruk begrenses til der det må antas at inngrepet vil gi opplysninger av vesentlig betydning for å kunne avverge handlingen, og at avverging ellers i vesentlig grad vil bli vanskeliggjort jfr. tredje ledd. Avverging skal ifølge Justisdepartementet forstås å foreligge der den handling som fryktes begått ikke ligger meget frem i tid.¹⁹³

Begrepet «grunn til å tro» er i følge forarbeidene nært beslektet med «grunn til å frykte» i strpl. § 171.¹⁹⁴ En viss grad av mistanke basert på objektive indisier må foreligge. Det kreves ikke sannsynlighetsovervekt slik som for «skjellig grunn». Vilkåret «som ledd i etterforskning» setter som vilkår at det må være «rimelig grunn til å undersøke» om en straffbar handling er under oppseiling.¹⁹⁵

Forholdsmessighetsvurdering etter strpl. § 170 a skal også foretas før tillatelse gis etter § 222 d. Foruten vilkårene omtalt under punkt 8.1.2, vil sentrale momenter være sannsynligheten for at en straffbar handling vil bli begått, og hvilken type handling det er tale om. Det skal antagelig mer til for å konkludere med uforholdsmessighet der skadepotensialet er stort, for eksempel ved terrorforbrytelser.

10 Nødrett

En ytterligere adgang til å benytte skjulte metoder i etterforskning synes å følge av nødrettsbestemmelsen i strl. § 47; den som overtrer et straffebud kan likevel ikke straffes når handlingen foretas for å avverge en fare som i interesse klart overstiger verdien av det inngrepet avvergingshandlingen medfører (forholdsmessighetskrav). Handlingen må

rikets sikkerhet. Adgangen til å benytte romavlytting er imidlertid begrenset til de mest alvorlige tilfellene.

¹⁹² Se punkt 5.2

¹⁹³ Ot. Prp. nr. 60 (2004-2005) s. 149 flg

¹⁹⁴ Ot. Prp. nr. 60 (2004-2005) s. 148

¹⁹⁵ Straffeprosessloven § 222d jfr. § 224 første ledd

videre være nødvendig og egnet for å avverge faren, og den må fremstå som det minst inngripende alternativet (subsidiaritetsvilkåret).

Ordlyden retter seg mot angrep på person eller gods, men ifølge Andenæs¹⁹⁶ kan bestemmelsen gis analogisk anvendelse som påpekt i Rt. 1947 s. 612:

«Det har vært hevdet at den ikke kan brukes ved angrep på samfunnsgoder, i all fall ikke når de ikke er av rent formuesrettslig slag. Etter rettens mening må § 47 kunne brukes analogisk eller helst som uttrykk for den alminnelige rettsgrunnsetning at det ved vurderingen av det straffverdige bør foretas en interesseavveining, således at handlingen blir straffri når den skade som blir voldt etter et nøkternt objektivt skjønn er av liten vekt sammenlignet med det som oppnås ved at den ellers straffbare handling blir foretatt».¹⁹⁷

Politimetodeutvalget antar at det eksisterer en snever adgang til å hjemle skjulte politimetoder på nødrettslig grunnlag i etterforskingssammenheng, og viser til at det i «Treholt-saken» ble benyttet hemmelig ransaking og romavlytting uten lovhjemmel.¹⁹⁸ Metodene ble der benyttet for å forhindre ytterligere virksomhet til skade for rikets sikkerhet.

Justisdepartementet påpeker at nødrett kan tenkes som hjemmelsgrunnlag for skjult metodebruk i «ekstraordinære situasjoner».¹⁹⁹ Mangel av rettslig kontroll (forhåndssamtykke) påpekes som en ulempe med ordningen. Det kan dog være betimelig, som antyd det av Justisdepartementet, å sette spørsmålstegn ved nødrett som hjemmelsgrunnlag sett i forhold til nyere lovgivning med dertil utvidet adgang til metodebruk, herunder strpl. § 222 d. Departementet kan synes å være av den oppfatning at det fortsatt er rom for nødrett som selvstendig hjemmelsgrunnlag i og med det begrensede bruksområde som følger av § 222 d; «når hjemmelen nå gjøres mer begrenset, slik at det bare blir

¹⁹⁶ Andenæs 2004 s. 183, fotnote 203

¹⁹⁷ Rt. 1947 s. 634

¹⁹⁸ Se blant annet Rt. 1992 s. 698

¹⁹⁹ Ot. Prp. nr. 60 (2004-2005) s. 22

anledning til å anvende tvangsmidler med sikte på å avverge noen få svært alvorlige forbrytelser, vil det i større grad være rom for å anvende tvangsmidler ut fra et nødrettsperspektiv også i fremtiden. Et ikke upraktisk eksempel er gisselsituasjoner, hvor politiet flere ganger har iverksatt romkontroll og kommunikasjonsavlytting ut fra nødrettsbetraktninger». ²⁰⁰

Kontrollutvalget for kommunikasjonskontroll²⁰¹ påpeker imidlertid i sin årsrapport 2009 at nødrett antagelig strider mot lovkravet i EMK art. 8, legalitetsprinsippet og en Høyesterettskjennelse.²⁰² Det synes som om utvalget vanskelig kan se nødrettsbestemmelsen som en konkretisert hjemmel for en handling. Dens karakter av straffrihetsgrunnlag kan dog tilsi at praksis omkring nødrett som hjemmelsgrunnlag for kommunikasjonskontroll er rettstridig, men ikke straffbar.

11 Beskyttelse av informasjon

Beskyttelse av informasjon er særlig viktig for å ivareta kilder og informanternes sikkerhet. Organisert kriminalitet kjennetegnes ofte ved dens lukkede form, med en streng indrejustis for å forhindre informasjonsflyt til politiet. Innenfor enkelte miljøer kan det antagelig være forbundet med livsfare om det gjøres kjent at informasjon er gitt utover det kriminelle samarbeidet. Alternativet til beskyttelse av informasjonen ville vært å frafalle saken på grunn av frykt for represalier mot informasjonskilder. Hensyn til etterforskning og politiets mulighet til å oppklare kriminalitet kan også begrunne beskyttelseshensyn, for eksempel der noen vil kunne bruke informasjonen til å skade etterforskningen ved å ødelegge bevis mv.²⁰³ Også hensynet til fremtidig bruk av politiets etterforskningsmetoder generelt kan tilsi at informasjonen bør unntas, særlig der informasjonen kan tilføre kriminelle miljø kunnskap egnet til å forhindre fremtidig oppklaring. Gjenbruksverdien av kilder og spaningspersonell i politiet kan videre begrunne beskyttelse av informasjon.

²⁰⁰ Ot. Prp. nr. 60 (2004-2005) s. 65

²⁰¹ Se punkt 12.3

²⁰² Kontrollutvalget (2009) s. 7

²⁰³ NOU 2009:15 s. 101

De ulike hensyn er regulert ved bestemmelser om oppbevaring og sletting av informasjon, dokumentinnsynsregulering og bestemmelser om anonym vitneførsel.

11.1 Oppbevaring og sletting

Ifølge påtaleinstruksen § 2-2 skal «dokumenter i straffesaker oppbevares (...) ved politikammeret på det sted hvor saken har vært behandlet eller hvorfra etterforskningen har vært ledet». «Dokumenter» i saken vil i tillegg til ordinære dokumenter omfatte kart, fotografier, skisser, lydopptak, film og eventuelle andre realbevis. Dette vil også inkludere all informasjon innhentet gjennom skjulte tvangsmidler.²⁰⁴ Strpl. § 216 g innehar regler om sletting av materiale fremkommet ved kommunikasjonskontroll etter §§ 216 a og 216 b, og romavlytting jfr. § 216 m siste ledd.

Strpl. § 216 g første ledd har etter gjeldende rett per 01.11.13 følgende ordlyd; «påtalemyndigheten skal sørge for at opptak eller notater som er gjort under kommunikasjonskontrollen, snarest mulig blir tilintetgjort i den utstrekning de

- a) er uten betydning for forebyggelsen eller etterforskningen av straffbare forhold, eller
- b) gjelder uttalelser som retten etter reglene i §§ 117 til 120 og 122 ikke vil kunne kreve vedkommendes vitneforklaring om, med mindre vedkommende mistenkes for en straffbar handling som kunne ha gitt selvstendig grunnlag for kontrollen».

205

²⁰⁴ NOU 2009:15 s. 257

²⁰⁵ Strpl. § 216 g første ledd litra b tar sikte på å unnta fra vitneplikt informasjon som holdes hemmelig av hensyn til rikets sikkerhet (§ 117), lovpålagt taushetspliktig informasjon der åpenbaring vil kunne skade staten eller allmenne interesser eller virke urimelig for den som har krav på hemmelighold (§ 118), informasjon avgitt til særskilte yrkesutøvere, så som prester, advokater, leger etc, (§ 119), informasjon underlagt taushetsplikt besluttet av en domstol (§ 120), og situasjoner der vitnet har nær familiær tilknytning til siktede (§ 122)

I saken inntatt i Rt. 2005 s. 1137 (dissens 2-3) kom Høyesterett til at forsvareren hadde rett til innsyn i materialet fra kommunikasjonskontrollen, og dermed rett til å bruke det som bevis, med unntak for de deler som rammes av litra b. Av avgjørelsen følger at sletting ikke må finne sted før forsvarerne har fått den nødvendige tilgang, uavhengig av om påtalemyndigheten har besluttet å bruke materialet som bevis.²⁰⁶

Bestemmelsen er vedtatt endret uten at dette har trådt i kraft. Ifølge endringsbestemmelsens forarbeider skal anvendelsesområdet for reglene om sletting av materiale utvides. Personvern hensyn tilsier at «de samme regler bør gjelde så langt de passer for materiale innhentet ved andre typer skjulte tvangsmidler, slik som skjult kameraovervåkning eller teknisk sporing».²⁰⁷ Kravet om at sletting skal foretas «snarest mulig» er foreslått endret slik at sletting kan finne sted først etter at rettskraftig dom er avsagt. Litra b er foreslått videreført uten endringer.

11.2 Innsyn i sakens dokumenter

Enkelte bestemmelser som regulerer beskyttelse av informasjon ble nylig endret.²⁰⁸ Bakgrunnen for endringen var et behov for bedre kildevern. I proposisjonen henvises det til justiskomiteens innstilling (Innst. 300 S (2010-2011)) s. 12-13:

«Komiteen vil fremheve at opplysninger fra kilder og informanter vil være av stor betydning for å kunne avdekke og oppklare kriminalitet. Tilgang på slik informasjon vil imidlertid avhenge av at kilder og informanter gis nødvendig vern, for eksempel mot represalier fra kriminelle miljøer. Dette gjelder ikke minst i saker om grenseoverskridende, organisert kriminalitet. Komiteen er positiv til at departementet varsler at de vil gjøre endringer som gir informanter og kilder et bedre vern enn i dag, samtidig som hensynet til et effektivt forsvar blir tilstrekkelig ivaretatt. Komiteen mener det er behov for å gjøre endringer i regelverket knyttet til retten til innsyn, som er meget vid i norsk rett. Kontroll med sensitive opplysninger, samt forutberegnelighet og sikker beskyttelse av disse, er helt avgjørende for effektiv bekjempelse av en del av den alvorligste krimi-

²⁰⁶ Andenæs (2009) s. 333

²⁰⁷ Prop. 147L (2012-2013) s. 10

²⁰⁸ Blant annet strpl. §§ 28, 242, 242 a og 130 a ble endret ved lov 21 juni 2013 nr. 86 (ikr. 13 sep 2013)

naliteten. Svikter det i beskyttelsen av informasjon, vil det være vanskelig å rekruttere informanter, noe som er avgjørende for å bekjempe organisert kriminalitet. Det er vanskelig å tenke seg at personer vil være villige til å gi opplysninger om andres kriminalitet dersom dette kan få store konsekvenser for vedkommende eller vedkommendes families liv eller helse. Komiteen mener det bør foretas en lovendring som sikrer at informanternes identitet holdes utenfor innsyn, og at informasjon som fører til etterforskning, og som ikke benyttes som bevis i retten, også unntas innsynsrett».²⁰⁹

Strpl. § 242 omhandler retten til dokumentinnsyn på etterforskningsstadiet. Mistenkte og hans forsvarer har som utgangspunkt rett til innsyn såfremt dette kan skje uten skade eller fare for etterforskningen eller tredjeperson. Opplysninger fra skjulte tvangsmidler etter strpl. §§ 200 a, 202 a, 202 b, 202 c, 202 e, 208 a, 210 a, 210 c, 216 a, 216 b, 216 m og 222 d kan nektes også der innsyn vil kunne skade etterforskning av andre saker. Unntas kan også opplysninger egnet til å avsløre anonyme vitners identitet og dokumenter underlagt hemmelighold av hensyn til rikets sikkerhet.

Strpl. § 242 a innehar ytterligere innsynsbegrensning for informasjon som påtalemyndigheten ikke vil påberope som bevis i saken. Slik informasjon kan unntas ved fare for

- a) alvorlig forbrytelse mot noen liv, helse eller frihet,
- b) at muligheten for en person til å delta skjult i etterforskningen av andre saker blir vanskeliggjort,
- c) at muligheten for politiet til å forebygge eller etterforske forbrytelser blir vesentlig vanskeliggjort fordi informasjon om andre saker eller om politiets metodebruk blir kjent,
- d) at politiets samarbeid med et annet lands myndighet blir vesentlig vanskeliggjort, eller
- e) at identiteten til en person som har gitt opplysninger til politiet blir avslørt.

Slikt unntak avhenger av at det fremstår som strengt nødvendig og ikke medfører vesentlige betenkeligheter av hensyn til den mistenktes forsvar. Unntaksadgangene etter

²⁰⁹ Prop. 147L (2012-2013) s. 49

første ledd gjelder også for opplysninger fremlagt for retten som grunnlag for avgjørelse om skjult tvangsmiddelbruk etter strpl. §§ 200 a, 202 c, 202 e, 208 a, 210 a, 210 c, 216 a, 216 b, 216 m og 222 d.

Etter at tiltale er tatt ut reguleres innsynsretten av strpl. §§ 264 og 267. Etter disse kan det bare gjøres unntak for opplysninger som vil avsløre eventuelle anonyme vitners identitet og for dokumenter som bør holdes hemmelig av hensyn til rikets sikkerhet. Unntak kan også i denne fasen gjøres etter strpl. § 242 a jfr. § 264 annet og sjette ledd.

Idet straffesaken er avsluttet reguleres innsyn etter strpl. § 28 og påtaleinstruksen kap. 4. Her hjemles adgang til utskrift av sakens dokumenter for siktede, fornærmede, etterlatte og enhver annen med rettslig interesse. Dog kan utskrift nektes av hensyn til rikets sikkerhet, eller ved grunn til å frykte at utskriften vil nyttes på urettmessig vis. Utskrift kan også nektes etter de vilkår som gjelder etter § 242 a første ledd. Praktisk viktig er også påtalemyndighetens adgang til å innstille forfølgning etter strpl. § 72 dersom begjæring om hemmelighold etter strpl. § 242 a ikke tas til følge.

11.3 Anonym vitneførsel

Ifølge strpl. § 130 a første ledd kan retten beslutte anonym vitneførsel²¹⁰ for retten i følgende sakstyper; brudd på strl. §§ 132 a, 147 a, 151 a, 162 annet eller tredje ledd, 194, 224, 229 tredje straffalternativ, 231, 233, 266, 268 jfr. 267, 317 jfr. 162 annet eller tredje ledd, 317 jfr. 268 jfr. 267, alkoholloven § 10-1 tredje ledd, eller strl. 2005 §§ 101-109. Dette skjer etter begjæring fra statsadvokaten. Vilkårene er at det «kan være fare

- a) for en alvorlig forbrytelse som krenker livet, helsen eller friheten til vitnet eller til noen vitnet står i et slikt forhold til som nevnt i § 122, eller
- b) for at muligheten for et vitne til å delta skjult i etterforskningen av andre saker av den art som er nevnt foran, blir vesentlig vanskeliggjort».²¹¹

²¹⁰ Hovedregelen følger av strpl. § 130, vitnet skal oppgi navn, fødselsdato, stilling, bopel og forhold til siktede og fornærmede. Strpl. §§ 130a og 234a representerer således unntak fra denne.

²¹¹ Strpl. § 130a første ledd

Andre ledd krever at anonymisering må være strengt nødvendig og ikke medføre vesentlig betenkeligheter av hensyn til den siktedes forsvar, i hovedsak kontradiksjons-hensyn.

Ifølge bestemmelsens tredje ledd kan anonymisering gå ut på at vitnets navn ikke opplyses, at det ikke gis andre opplysninger som kan føre til at vitnets identitet blir kjent, eller at det settes i verk fysiske eller tekniske tiltak for å holde vitnets identitet hemmelig.

I utgangspunktet skal dommere, lagrettemedlemmer, aktor, forsvarer eller advokat oppnevnt etter § 100 a og bistandsadvokat gjøres kjent med vitnets navn og andre forhold som er av sakens betydning. Forsvareren kan motsette seg at slik informasjon blir tildelt ham.

Strpl. § 130 a ble endret ved lov 21 juni 2013 nr. 86 (ikr. 13 sep 2013), med det formål å styrke vernet av kilder og informanter.²¹² Kretsen av personer omtalt over ble ansett å være for vid og medførte fare for at vitnets identitet kunne røpes. Dette resulterte i at alvorlige saker forble uoppklarte av frykt for de følger slik avsløring kunne få. Fjerde ledd ble tilføyd et nytt tredje punktum:

«Dersom det foreligger et særlig behov for å begrense kretsen av personer som kjenner vitnets identitet, kan retten etter begjæring fra statsadvokaten bestemme at lekdommere, lagrettemedlemmer, bistandsadvokat eller forsvarer ikke skal opplyses om vitnets navn eller gis andre opplysninger som kan føre til at vitnets identitet blir kjent».

Under etterforskingen reguleres spørsmålet om opplysning av kilder av strpl. § 234 a. «Når vilkårene i strpl. § 130 a første og annet ledd er oppfylt, kan retten etter begjæring fra Politimesteren (...) bestemme anonym vitneførsel for politiet».²¹³ Ifølge bestemmelsens annet ledd dette kan gå ut på at det ikke opplyses om navnet på politiets kilde eller

²¹² Prop. 147L (2012-2013) s. 10

²¹³ Strpl. § 234a første ledd

informant, eller på person som har forklart seg for politiet, eller at det gis andre opplysninger som kan føre til at identiteten til slike blir kjent. Det praktiske anvendelsesområdet er under avhør eller i egenrapporter ved spanere e.l. Departementer påpekte at

«Henvisningen til straffeprosessloven § 130 a første ledd innebærer at adgangen til anonym vitneførsel ved politiavhør er begrenset til de samme sakene som ved forklaring for retten. Begrensningene i § 130 a annet ledd gjelder også tilsvarende. Vilåårene vil likevel gjennomgående lettere være oppfyllt ved politiavhør enn ved rettslige avhør, ettersom betenkelighetene ved å bruke anonyme vitner ofte er større under hovedforhandlingen enn under politiavhør. Under hovedforhandlingen står hensynet til tiltaltes kontradiksjon sterkt, både fordi dette er siktedes siste mulighet til å imøtegå bevisene mot ham og for å veie opp for påtalemyndighetens vide fullmakter på etterforskningsstadiet».²¹⁴

11.4 Overskuddsinformasjon

Politiet har en generell adgang til å gjenbruke opplysninger avdekket ved etterforsking, jfr. straffeprosessloven § 61 c første ledd nr. 3. Dette gjelder også opplysninger om andre straffbare forhold enn dem etterforskingsskrittet var ment å avdekke, såkalt overskuddsinformasjon.²¹⁵

For kommunikasjonskontroll har bruk av slik informasjon vært kraftig begrenset jfr. strpl. § 216 i. Det samme har vært tilfelle for romavlytting jfr. strpl. § 216 m siste ledd, og for bruk av kommunikasjonskontroll og romavlytting i forebyggende øyemed etter strpl. § 222 d.

Strpl. § 216 i ble imidlertid nylig endret²¹⁶. Ifølge nålydende § 216 i første ledd skal

«alle (...) bevare taushet om at det er begjært eller besluttet kommunikasjonskontroll i en sak, og om opplysninger som fremkommer ved kontrollen. Det samme gjelder andre opplysninger som er av betydning for etterforskingen, og som de blir

²¹⁴ Prop. 147L (2012-2013) s. 113-114

²¹⁵ Prop. 147L (2012-2013) s. 72

²¹⁶ Endret ved lov 21 juni 2013 nr. 86 (ikr. 13 sep 2013)

kjent med i forbindelse med kontrollen eller saken. Taushetsplikten er ikke til hinder for at opplysningene brukes

- a) som ledd i etterforskningen av et straffbart forhold, herunder i avhør av de mistenkte,
- b) som bevis for det straffbare forholdet som begrunnet kontrollen,
- c) som bevis for et annet straffbart forhold som etter sin art kunne ha begrunnet den form for kommunikasjonskontroll som opplysningene stammer fra,
- d) som bevis for et annet straffbart forhold som etter sin art ikke kunne ha begrunnet den form for kommunikasjonskontroll som opplysningene stammer fra, såfremt slik bruk etter sakens art og forholdene ellers ikke vil være et uforholdsmessig inngrep, og oppklaring av forholdet uten bruk av opplysningene i vesentlig grad ville ha blitt vanskeliggjort. Er det andre forholdet påtalt som en overtredelse som kunne ha begrunnet den form for kommunikasjonskontroll som opplysningene stammer fra, eller belyser opplysningene også et straffbart forhold som etter sin art kunne ha begrunnet slik kontroll, kan opplysningene uansett brukes som bevis,
- e) for å forebygge at noen blir uskyldig straffet,
- f) for å avverge en straffbar handling som kan medføre frihetsstraff, eller
- g) for å gi opplysninger til kontrollutvalget».

Tidligere var bruk av overskuddsinformasjon som bevis i andre saker begrenset til litra c, noe som gav uheldige utslag. Informasjon fra romavlytting kunne for eksempel ikke benyttes som bevis for drap.²¹⁷ I tilfeller der metodebruk ble innvilget på grunn av den økte strafferammen etter strl. § 60 a, ville informasjonen ikke kunne bevisføres dersom man ikke fant grunnlag for å ta ut tiltale for at lovbruddet var begått som ledd i aktivitetene til en organisert kriminell gruppe.

Om bakgrunnen for å utvide adgangen for bruk av overskuddsinformasjon påpekes det i proposisjonen at:

²¹⁷ Prop. 147L (2012-2013) s. 80

«departementet mener det er verdt å merke seg at lovgiver – på bakgrunn av kriminalitetsutviklingen – de siste tiårene har funnet det forsvarlig og nødvendig å gi rom for større grad av skjult etterforskning, basert på strenge vilkår og til dels omfattende kontroll av metodebruken. Den organiserte kriminaliteten er under vekst og representerer store og til dels nye utfordringer. Slik kriminalitet avdekkes ved at politiet og Politiets sikkerhetstjeneste driver etterforskning og etterretning, også ved hjelp av skjulte metoder.

Kommunikasjonskontroll og romavlytting er i dag anerkjente som legitime og nødvendige verktøy for effektivt å kunne etterforske, avverge og forebygge alvorlig kriminalitet. Dette gir grunn til å være varsom med uten videre å avvise bruk av lovlig innhentet materiale som belyser andre straffbare forhold enn det som ga grunnlag for metodebruken. Det kan anføres at et forbud mot bruk av overskuddsinformasjon som bevis for straffbare forhold som ikke i seg selv kunne ha begrunnet den aktuelle metodebruken, harmonerer dårlig med politiets generelle plikt til å forebygge og oppklare straffbare handlinger. Hensynet til en effektiv kriminalitetsbekjempelse tilsier at politi og påtalemyndighet i større grad enn i dag må kunne benytte de opplysninger de har tilgjengelige, selv om det er meget inngripende metoder som har avdekket forholdene – naturligvis forutsatt at disse metodene er lovlig iverksatt».²¹⁸

Bestemmelsens bokstav d gir således en økt adgang i forhold til tidligere rett. Bruk etter bokstav d forutsetter en forholdsmessighetsvurdering lik den som følger av strpl. § 170 a.²¹⁹ Bruken må også være vesentlig for sakens oppklaring.

Der det er satt i verk skjulte metoder etter mistanke om overtredelse av strl. § 60 a, vil gjeldende strpl. § 216 i første ledd bokstav d gi anledning til å benytte overskuddsinformasjon også der det viser seg at § 60 a likevel ikke er overtrådt.

²¹⁸ Prop. 147L (2012-2013) s. 80

²¹⁹ Se punkt 8.1.2

12 Kontrollmekanismer

12.1 Offentlig forsvarer

Dersom skjult etterforskning skal fylle sin funksjon, kan mistenkte vanskelig gjøres kjent med den skjulte tvangsmiddelbruk mot ham. Det er i hovedsak to problemer med slikt hemmelighold, kontradiksjon og rettssikkerhet for mistenkte. Metodeutvalget betegner kontradiksjon som adgangen til å stille kritiske spørsmål og få saken belyst fra andre innfallsvinkler forut for domstolens avgjørelse om å ta aktuell metode i bruk.²²⁰ Med rettssikkerhet siktes det til kontroll med at lovverket etterleves.²²¹

For å bøte på dette skal retten i saker som gjelder de fleste hemmelige tvangsmidler straks utnevne en offentlig advokat jfr. strpl. § 100 a. Dette gjelder blant annet i saker omkring hemmelig ransaking, teknisk sporing av person, beslag med utsatt underretning, kommunikasjonskontroll, romavlytting, og for inngrep som ledd i etterforskning for å avverge alvorlig kriminalitet etter strpl. § 222 d.²²² Utnevnelse av slik skal skje uavhengig av om den mistenkte allerede har en forsvarer.

Formålet fremgår av bestemmelsens andre ledd, advokaten skal ivareta den mistenktes interesser under rettens behandling av saken. Advokaten skal som et minimum gjøres kjent med begjæringen om skjult tvangsmiddelbruk og grunnlaget for slik begjæring. Advokaten har rett til å uttale seg før retten treffer sin avgjørelse, og har ikke minst adgang til å anke rettens kjennelse til lagmannsretten.

Advokaten må ikke sette seg i forbindelse med mistenkte, og har taushetsplikt omkring forholdet, jfr. tredje ledd. Ifølge fjerde ledd kan retten beslutte at den benyttede advokat ikke kan opptre som forsvarer senere i saken, dette til tross for prinsippet om fritt forsvarervalg i norsk rett jfr. strpl. §§ 94 og 102.

²²⁰ NOU 1997:15 s. 152

²²¹ NOU 1997:15 s. 153

²²² NOU 2009:15 s. 169

Under metodekontrollutvalgets evaluering av ordningen, pekes det på at slik oppnevnt advokat «er av avgjørende betydning for at kontrollen med politiets begjæringer om bruk av skjulte tvangsmidler og domstolenes behandling av disse skal bli reell». ²²³ Ordningen fungerer, men har visstnok rom for forbedringer hva gjelder ensartet praksis både blant advokatene og de forskjellige domstoler. ²²⁴

12.2 Domstolskontroll

Som påpekt under 8.1.3, skal som hovedregel all tvangsmiddelbruk besluttet av retten (forhåndskontroll). Selv om hastekompetanse er tillagt påtalemyndighet, skal saken forelegges retten for godkjenning/vurdering av opprettholdelse (etterkontroll). Domstolene skal prøve lovmessigheten av ønsket tvangsmiddelbruk. Metodekontrollutvalget påpeker at den partsprosess som følger av straffeprosessloven, der påtalemyndigheten begjærer tillatelse til bruk av skjulte tvangsmidler og retten avgjør slik begjæring, er den prosess som best «sikrer kravet til uavhengighet, objektivitet og saklighet og dermed ivaretar rettssikkerheten på best mulig måte». ²²⁵ Slik fremstår domstolen som en viktig rettssikkerhetsgarantist for politiets bruk av skjulte etterforskningsmetoder.

Domstolens hierarkiske oppbygning med tingrett, lagmannsrett og Høyesterett sikrer videre en mulighet for overprøving av de rettslige beslutninger. Også det ansvar som ligger i pådømmelsen av konkrete saker og vurdering av lovligheten av ervervede bevis kan sies å utfylle domstolenes kontrollmulighet.

12.3 Kontrollutvalget for kommunikasjonskontroll (og EOS-utvalget)

Etter strpl. § 216 h og kommunikasjonskontrollforskriften kap. 2 er det opprettet et kontrollutvalg for kommunikasjonskontroll. Romavlytting faller også innenfor utvalgets saklige virkefelt. ²²⁶ Utvalget skal føre kontroll med politiets bruk av slike metoder. Det

²²³ NOU 2009:15 s. 168

²²⁴ NOU 2009:15 s. 168

²²⁵ NOU 2009:15 s. 165

²²⁶ Strpl. § 216m siste ledd jfr. § 216h

skal også sørge for at bruken av kommunikasjonskontroll begrenses mest mulig og kun til saker under strpl. kap 16a.²²⁷ Utvalget kontrollerer alt politi, også særorganene, med unntak av PST.²²⁸

Kontrollutvalgets vurderingsgrunnlag er innberetninger og rapporter som politimestrene oversender Riksadvokaten.²²⁹ Utvalget undersøker også de klager som gjelder urettmessig bruk av metodene. Utvalget kan ta opp saker på eget initiativ, særlig slike som har vært gjenstand for offentlig omtale eller kritikk.²³⁰ Kontrollutvalget foretar i tillegg inspeksjoner av de ulike politidistrikter.

13 Politiets organisering som skranke

På grunn av den desentraliserte enhetsmodellen er det opp til hvert enkelt politidistrikt å etterforske de straffesaker som har funnet sted i eget distrikt. Der flere kan tenkes å ha grunnlag for saksanlegg vedrørende det samme kriminelle forhold, er hovedregelen at det distrikt som først «har fått befatning med saken» etterforsker og påtaler denne, jfr. påt. instr. § 1-2. Ved uenighet kan spørsmålet forelegges overordnet påtalemyndighet. Utover dette kan Justisdepartementet (eventuelt ved delegering til Politidirektoratet) fastsette samarbeidsordninger mellom distrikter og blant annet gi bestemmelser om bruk av politistyrker ut over distriktsgrenser, jfr. politiloven § 16, siste ledd. Etter strpl. § 59 annet ledd kan Riksadvokaten bestemme at etterforsking av enkelte saksgupper skal høre inn under andre enn den saken ellers ville tilhørt, for eksempel er etterforsking av forbrytelser begått av norsk militær personell i utlandet lagt til politimesteren i Romerike, med statsadvokatene i Oslo som ansvarlig på statsadvokatnivå.²³¹

²²⁷ NOU 2009:15 s. 138

²²⁸ For PSTs del innehar Stortingets kontrollutvalg for etterretnings-, og overvåkings- og sikkerhetstjeneste (EOS-utvalget) en tilsvarende funksjon. Kontrollutvalgets oppgaver følger av lov om kontroll med hemmelige tjenester. Meget av den informasjon EOS-utvalget behandler er gradert etter sikkerhetsloven. EOS-utvalget utgir imidlertid en årlig ugradert årsrapport.

²²⁹ NOU 2009:15 s. 138

²³⁰ Kommunikasjonskontrollforskriften § 15

²³¹ Riksadvokaten (1999) s. 6

Innenfor avgrensede områder for kriminalitet, eksempelvis mobil vinningskriminalitet, har enkelte distrikter inngått forpliktende samarbeid seg imellom mht. utveksling av informasjon og behandling av straffesaker.²³² Slikt samarbeid har basert seg på avtaler politimestrene imellom, og har resultert i prosjekter som bla. «operasjon grenseløs».²³³ Slike prosjekter synes å ha hatt en merkbar effekt på kriminalstatistikken for de utvalgte kriminalitetsgrupper.²³⁴ Ekstra budsjettmidler kan skaffes til veie via Samordningsorganet. Politidirektoratets og riksadvokatens samordningsorgan for tildeling av økonomisk støtte til bekjempelse av alvorlig kriminalitet (Samordningsorganet) ble opprettet i 2010 for å styrke innsatsen mot alvorlig og organisert kriminalitet på nasjonalt nivå.²³⁵

Ved etterforskning av organisert kriminalitet etter dagens politiorganisering, kan man imidlertid sette spørsmålstegn ved enkelte forhold. Taushetspliktbestemmelsen i strpl. § 216 i, se punkt 11.4, kan for eksempel øyensynlig medføre at flere politidistrikter avlytter den samme mistenkte.

Skjulte etterforskningsmetoder kan avgi informasjon om at annen kriminalitet begås, i eller utenfor regi av det organiserte kriminelle samarbeidet. Hva som da skal ha forrang, målet for den skjulte metodebruken, eller annen begått, kanskje alvorlig kriminalitet, synes ikke klart.

Der den ytterligere kriminalitet begås utenfor eget politidistrikt kan andre utfordringer oppstå, politimesterne og de enkelte distrikt måler resultatoppnåelse ved såkalte «måltall».²³⁶ Dersom man avventer nabodistriktets etterforskning i stedet for selv å løse en konkret sak, kan dette gi uheldige statistiske utslag. Der slik avventing bekjentgjøres, kan dette tenkes å influere lokalt politis troverdighet og derigjennom publikums trygghetsfølelse.

²³² Meld. St. 7 s. 81

²³³ Norges politilederlag 2009

²³⁴ Meld. St. 7 s. 81

²³⁵ Meld. St. 7 s. 82

²³⁶ Meld. St. 7 s. 85

Å prioritere de tyngre etterforskingene som organisert kriminalitet kan tenkes bestå i, må kanskje resultere i nedprioritering av mindre, mer lettløselige saker.²³⁷ Dette kan gi negative utslag statistisk sett, å oppklare ti tyverier fra kjellerboder gir bedre tall enn en årelang etterforsking av ett organisert kriminelt forhold. Hverdagskriminalitet er videre det publikum flest kommer i kontakt med, og manglende fokus her vil igjen sette den alminnelige tillit på prøve.

Distriktoverspennende samarbeid fremheves som en absolutt nødvendighet for fremtidens politi i politianalysen.²³⁸ Denne påpeker at kriminaliteten er blitt mer organisert og mobil. Det fremheves videre en fremvekst av mer komplekse og sammenvevde nettverk. Disse nettverkene respekterer neppe distriktsgrensene, man kan heller anta at politiets distriktsinndeling blir benyttet aktivt som element i planlegging av alvorlig kriminalitet. Skal man ha en mulighet til å bekjempe organisert kriminalitet, må politiet evne å samordne, koordinere og lede innsats på tvers av distriktsgrensene. Endringsarbeid er igangsatt men må forventes å ta tid.

²³⁷ Meld. St. 7 s. 85

²³⁸ NOU 2013:9 s. 18

Litteraturliste

Litteratur

Andenæs, Johs. *Alminnelig strafferett*, 5. utg. 2004, ved Magnus Matningsdal og Georg Fredrik Rieber-Mohn, 5. oppl. Oslo 2013

Andenæs, Johs. *Norsk straffeprosess*, 4. utg. 2009, samlet utgave ved Tor-Geir Myhrer, 3. oppl. Oslo 2012

Auglend, Ragnar L, Mæland, Henry John, Røsandhaug, Knut, *Politirett*, 2. oppl. Oslo 1999

Bjerke, Hans Kristian, Keiserud, Erik, Sæther, Knut Erik, *Straffeprosessloven kommentarutgave*, 4. utg. bind 1, Oslo 2011

Bjerke, Hans Kristian, Keiserud, Erik, Sæther, Knut Erik, *Straffeprosessloven kommentarutgave*, 4. utg. bind 2, Oslo 2011

Eskeland, Ståle, *Strafferett*, 2. utg. Oslo 2006

Fauchald, Ole Kristian, Tuseth, Bård Sverre, *Global and Regional Treaties*, Oslo 2012

Hov, Jo, *Innføring i prosess*, bind 1, Oslo 2009

Hov, Jo, *Innføring i prosess*, bind 2, Oslo 2009

Høstmælingen, Njål, *Internasjonale menneskerettigheter*, 2003, 4. oppl. Oslo 2007

Johansen, Michael Wiik, Kaspersen, Knut-Brede, Skullerud, Åste Marie Bergseng, *Personopplysningsloven Kommentarutgave*, Oslo 2001

Lover med tilhørende forskrifter

1814 Kongeriget Norges Grundlov

Almindelig borgerlig straffelov 22 mai 1902 nr. 10 (Straffeloven)

Lov 13 aug 1915 nr. 5 om domstolene (domstolloven)

Lov 9 juni 1961 nr. 1 om skytevåpen og ammunisjon m.v. (våpenloven)

Lov 22 mai 1984 nr. 25 om rettergangsmåten i straffesaker (Straffeprosessloven)

Forskrift av 28. juni 1985 nr. 1679 om ordningen av påtalemyndigheten (påtaleinstruksen)

FOR 1995-03-321-281 Forskrift om kommunikasjonskontroll (kommunikasjonskontrollforskriften)

Lov 18 des 1987 nr. 93 om kontroll med eksport av strategiske varer, tjenester og teknologi m.v. (eksportkontrollloven)

Lov 2 juni 1989 nr. 27 om omsetning av alkoholholdig drikk m.m. (alkoholloven)

Lov 4 des 1992 nr. 132 om legemidler mv. (legemiddelloven)

Lov 3 feb 1995 nr. 7 om kontroll med etterretnings-, overvåkings- og sikkerhetstjeneste (EOS-loven)

Lov 4 aug 1995 nr. 53 om politiet (politiloven)

FOR-1990-06-22-3963: Alminnelig tjenesteinstruks for politiet (politiinstruksen)

FOR 2005-08-19 nr. 920: Instruks for Politiets Sikkerhetstjeneste

Lov 21 mai 1999 nr. 30 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven)

Lov 20 mai 2005 nr. 28 om straff (straffeloven)

Lov 15 apr 2011 nr. 11 om endringer i ekomloven og straffeprosessloven mv. (gjennomføring av EUs datalagringsdirektiv i norsk rett)

lov 21 juni 2013 nr. 86 om endringer i straffeprosessloven mv. (behandling og beskyttelse av informasjon)

Traktater, internasjonale tekster og dokumenter

Europarådets konvensjon 4. november 1950 om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter (den Europeiske menneskerettskonvensjonen, EMK)

De forente nasjoners internasjonale konvensjon 16. desember 1966 som sivile og politiske rettigheter (SP)

De forente nasjoners konvensjon mot grenseoverskridende organisert kriminalitet (TOC) 2000-11-15, "Palermo-konvensjonen"

Stortingsdokumenter

Ot. Prp. nr. 64 (1998-1999) Om lov om endringer i straffeprosessloven og straffeloven m v (etterforskningsmetoder m v)

Ot. Prp. Nr. 62 (2002 – 2003) Om lov om endringer i straffeloven og straffeprosessloven mv. (lovtiltak mot organisert kriminalitet og menneskehandel, gjengangerstraff mv.)

Ot. Prp. nr. 90 (2003-2004) om lov om straff (straffeloven)

Ot. Prp. nr. 60 (2004-2005) om lov om endringer i straffeprosessloven og politiloven (romavlytting og bruk av tvangsmidler for å forhindre alvorlig kriminalitet)

Prop. 131 L (2012-2013) Endringer i straffeloven 1902 og straffeloven 2005 mv. (forberedelse av terror m.m.)

Prop. 147L (2012-2013) Endringer i straffeprosessloven mv. (behandling og beskyttelse av informasjon)

NOU 1997:15 Etterforskningsmetoder for bekjempelse av kriminalitet

NOU 2003:21 Kriminalitetsbekjempelse og personvern – politi og påtalemyndighets behandling av opplysninger

NOU 2004:6 Mellom effektivitet og personvern

NOU 2009:1 Individ og integritet, personvern i det digitale samfunnet

NOU 2009:15 Skjult informasjon – åpen kontroll

NOU 2012:14 Rapport fra 22. juli-kommisjonen

NOU 2013:9 Ett politi – rustet til å møte fremtidens utfordringer

Meld. St. 7 (2010-2011) Kampen mot organisert kriminalitet

Meld. St. 21 (2012-2013) Terrorberedskap

Innst. S nr. 9 (2002-2003) vedr. St. meld. Nr. 17 (2001-2001) om samfunnssikkerhet

Innst. 169 S – 2012-2013 Innstilling fra kontroll- og konstitusjonskomiteen om rapport til Stortingets presidentskap fra Menneskerettighetsutvalget om menneskerettigheter i Grunnloven

SOU 1998:46 Om buggning och andra hemliga tvångsmedel

Rapporter, rundskriv, instruks mm.

PST, Åpen *trusselvurdering* 2013

http://www.pst.no/media/58980/PSTs_tv2013_web.pdf (sitert 13.10.13)

ØKOKRIM, *Trusselvurdering, økonomisk kriminalitet og miljøkriminalitet 2013-2014*,

<http://www.okokrim.no/www/okokrim/resource.nsf/files/www93sfde->

[trusselvurdering_2013-20141/\\$FILE/trusselvurdering_2013-20141.pdf](http://www.okokrim.no/www/okokrim/resource.nsf/files/www93sfde-trusselvurdering_2013-20141/$FILE/trusselvurdering_2013-20141.pdf) (sitert 16.10.13)

Kripos, *Den organiserte kriminaliteten i Norge – trender og utfordringer 2013-2014*,

https://www.politi.no/vedlegg/lokale_vedlegg/kripos/Vedlegg_2014.pdf (sitert 26.09.13)

Riksadvokatens rundskriv 2/1987, *Telefonavlytting i narkotikasaker – rapporteringsrutiner m.v. med sikte på etterfølgende kontroll*, Oslo 1987

Riksadvokatens rundskriv 2/1999, *Straffbare handlinger begått av utenlandsk militært personell i Norge og av norsk militært personell i utlandet – noen jurisdiksjonsspørsmål*, Oslo 1999

Riksadvokatens rundskriv 3/1999, *Etterforskning*, Oslo 1999

Riksadvokatens rundskriv 2/2000, *Vederlag til politiets kilder og provokasjon som etterforskningsmetode*, Oslo 2000

Riksadvokatens publikasjoner 3/2001, *Materialsamling Utradisjonelle eller ekstraordinære etterforskningsmetoder*, Oslo 2001

Norges politilederlag, Grenseløst politisamarbeid (2009)

<http://www.politilederen.no/fagligforpolitiledere/ledelse/288-grenselost-politisamarbeid>
(sisert 04.10.13)

Politidirektoratet 2010, *Politiets bekjempelse av kriminelle MC-gjenger i perioden 2011 til 2015*,
https://www.politi.no/vedlegg/lokale_vedlegg/politidirektoratet/Vedlegg_1096.pdf (sisert 08.10.13)

Høgberg, Alf Petter, Stub, Marius, *Er reglene om bruk av tvangsmidler i avvergende og forebyggende øyemed forenelige med forbudet mot husinkvisisjoner i Grunnloven § 102?* Avgitt til Metodekontrollutvalget 31. mars 2009, vedlegg 3, NOU 2009:15

Kriposstrategi 2011-2015, Politiet, Kripos,

https://www.politi.no/vedlegg/lokale_vedlegg/kripos/Vedlegg_1466.pdf (sisert 14.09.13)

Kontrollutvalget for kommunikasjonskontroll, *Årsrapport 2009*,

<http://www.regjeringen.no/upload/JD/rapport.pdf> (sisert 14.11.13)

Wikipedia, «imsi-catcher», <http://en.wikipedia.org/wiki/IMSI-catcher> (sisert 17.09.13)

Norsk oversettelse av FNs konvensjon mot grenseoverskridende kriminalitet, http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/lover_regler/reglement/2002/fns-konvensjon-mot-grenseoverskridende-o.html?id=107343 (sitert 06.09.13)

Kripos, Om Kripos, https://www.politi.no/kripos/om_kripos/Tema_71.xhtml (sitert 02.10.13)

ØKOKRIM, Om ØKOKRIM, <http://www.okokrim.no/hva-er-okokrim> (sitert 02.10.13)

Rettspraksis

Rt. 1947 s. 612

Rt. 1984 s. 1076

Rt. 1992 s. 698 (Treholt II)

Rt. 1993 s. 1332

Rt. 1998 s. 407

Rt. 1999 s. 1269 (Verksbetjent-dommen)

Rt. 2000 s. 310

Rt. 2004 s. 1723

Rt. 2005 s. 1137

Rt. 2006 s. 111

Rt. 2006 s. 1546

Rt. 2007 s. 1056 (NOKAS)

Rt. 2008 s. 1217 (Wonderboy)

KK-2006-4 – Rt-2006-1546

HR-2004-1888-A – Rt-2004-1723